

บทที่ ๖

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่อำเภอพนมสารคาม และอำเภอรราชาสีน

จากการสำรวจประเพณีการทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่อำเภอพนมสารคาม และอำเภอรราชาสีน จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าทั้ง ๓ กลุ่มชน เคยมีการประกอบพิธีทำขวัญ ๓ ประเภท ได้แก่

๑. พิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีทำขวัญเด็กแรกเกิดและแม่เด็ก พิธีทำขวัญจุก พิธีทำขวัญนาค พิธีสู่ขวัญพระ พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว และพิธีทำขวัญคนป่วย

๒. พิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง พิธีทำขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

๓. พิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับเรือน ได้แก่ พิธีทำขวัญเสา และพิธีสู่ขวัญขึ้นเฮือนใหม่

พิธีทำขวัญทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าว ในปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๔๖) พบว่าสถานภาพของพิธีทำขวัญของกลุ่มชนทั้ง ๓ กลุ่ม แบ่งออกได้ดังนี้

๑) พิธีทำขวัญที่ยังคงถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชน ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

๒) พิธีทำขวัญที่เลิกถือปฏิบัติไปแล้วในทุกกลุ่มชน ได้แก่ พิธีทำขวัญเด็กแรกเกิดและแม่เด็ก พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน และพิธีทำขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน

๓) พิธีทำขวัญที่ถือปฏิบัติในบางกลุ่มชน ได้แก่ พิธีทำขวัญจุก พิธีสู่ขวัญพระ พิธีทำขวัญคนป่วย พิธีทำขวัญเสา และพิธีสู่ขวัญขึ้นเฮือนใหม่

โดยผู้วิจัยจะได้แสดงการเปรียบเทียบพิธีดังกล่าวเป็นตารางเพื่อจะให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ และขั้นตอนได้ชัดเจนขึ้น (ดูตารางที่ ๔ ถึง ตารางที่ ๘) และจะได้อภิปรายผลของการเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

การเปรียบเทียบความเชื่อเรื่อง "ขวัญ" ของคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร

จากการศึกษาพบว่าความเชื่อเรื่อง "ขวัญ" ของชน ๓ กลุ่ม ทุกกลุ่มต่างเชื่อเหมือนกันว่า ขวัญเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคน สามารถแบ่งความเชื่อได้เป็น ๒ แบบ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องขวัญที่เป็นรูปธรรม และความเชื่อเรื่องขวัญที่เป็นนามธรรม มีรายละเอียดดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องขวัญที่เป็นรูปธรรม เป็นความเชื่อที่พบเฉพาะในกลุ่มคนไทย โดยเชื่อว่า ขวัญ คือ เส้นผมบนศีรษะที่เวียนกันเป็นก้อนหอย คน ๆ หนึ่งจะมีจำนวนขวัญบนศีรษะ ๑-๓ ขวัญ

๒. ความเชื่อเรื่องขวัญที่เป็นนามธรรม เป็นความเชื่อที่พบเหมือนกันในกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร โดยเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนคล้ายกับวิญญาณ เมื่อขวัญตกใจหนีออกไปจากร่างกายของคนใดแล้ว เชื่อว่าจะทำให้คนผู้นั้นเกิดอาการเจ็บป่วยหรืออาจถึงขั้นเสียชีวิตได้ จึงต้องประกอบพิธีทำขวัญเพื่อเรียกขวัญนั้นให้กลับมาประจำอยู่ในร่างกายคน จำนวนขวัญที่อยู่ในร่างกายคนนั้น คนไทยและไทยพวนเชื่อเหมือนกันว่ามีจำนวน ๓๒ ขวัญ ตามอาการทั้ง ๓๒ ของคน ดังที่ปรากฏความเชื่ออยู่ในบททำขวัญนาค ความว่า

บททำขวัญนาคของหมอขวัญไทย

"ต่อจากนั้นมาเป็นเนืองนิจ เลือดก็เกิดเป็นก้อนโลหิตใสจาง ๆ เหมือนน้ำล้างคาราปลา ลอยคว้าง ๆ อยู่ในอุทรของพระมารดา ครั้นต่อมาเลือดก้อนนั้นก็แตกกระจายเสียเจ็ดครั้งกว่าจะตั้ง มังสัจ ตั้งโตเท่าลูกไข่ แล้วก็แตกแยกออกไปเป็นปัญจะสาขาขึ้นมาห้าแห่ง พระธรรมชั้นธิกัฏฐบแต่เป็นร่างกาย พระธรรมชั้นเจ็ดคัมภีร์บแต่ให้เป็นรูปสัตว์ทั้งหลาย ทั้งหญิงทั้งชายถ้วนทั่วทุกตัวตน พระสังคินีมาบังเกิดเป็นดวงตาและหน้าผาก พระวิงค์มาบังเกิดเป็นหู พระธาตุมาบังเกิดเป็นปาก พระบุคลามาบังเกิดเป็นดวงจิต พระมหาปฏิฐานรักษาชีวิตพิสวาท พระสูตรพระวินัยมาบังเกิดเป็นลมหายใจเข้าออกทุกทิวาราตรี พระปรมัตถ์จัดออกเป็นธาตุทั้งสี่ ตามคาถาบาลีมีท่อง บณาวนา เมื่อพ้ออยู่ในครรภ์พระมารดาว่า อุดทั้งอัดโทชีวิตัง พระทุกขัง พระอนิจจัง พระอนัตตา แต่พ้อครบอาการสามสิบสอง เจ้าก็นั่งยอง ๆ อยู่ในท้องพระมารดา ผินหน้าเข้าสู่กระดูกสันหลัง กิโถมะกัง พังพืดก็หุ้มห่อ สายรกกัพันคอ นิ่งทับอาหารเก่าอยู่กองภูล ศีรษะก็ทูนอาหารใหม่ นิ่งคูกเข้าค้ำคาง ผินหน้าเข้าสู่กระดูกสันหลังหลังพระมารดา ดังเข้าพรรษาอาตุรโดย..."^๑

^๑บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๒. ดุทีภาคผนวก ก., หน้า ๔๕๒.

บทสุชาวัตญาณาคของหมอชาวัตญาณไทยพวน

“...เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าเกิดมาปะมานได้เท่าหน่วยใด ตังมุงสังบ่อนหน้ามากแลกกามอมสองสถาน แล้วบิดาซาซาทั้งห้า แลวเจ้าจึงได้แจกจ่ายเป็นอาการสามสิบสอง แล้วเจ้าจึงได้ผินหน้าเข้าต่อกะตูกชั้นหลังมะมารดา นั่งถับอาหารเก่าอาหารใหม่ไซ้ไว้แล้ว...”^๖

ส่วนคนไทยเขมรเชื่อว่าในร่างกายคนมีจำนวนชวัญทั้งสิ้น ๑๙ ชวัญ แต่ไม่มีผู้ใดอธิบายได้ว่าชวัญอาศัยอยู่ในส่วนใดของร่างกาย นอกจากนี้แต่ละกลุ่มชนยังมีความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธีทำชวัญที่สำคัญซึ่งเชื่อว่าจะช่วยเรียกชวัญหรือล่อชวัญให้กลับมา โดยคนไทยเชื่อว่าเป็น “บายศรี” คนไทยพวนเชื่อว่าเป็น “พาชวัญ” และคนไทยเขมรเชื่อว่าเป็น “บายปะลิ่ง” (เรื่อนมิ่งชวัญ) โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบายปะลิ่งของคนไทยเขมรจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีญาติตายายที่เชื่อว่าสิงสถิตอยู่ที่บายปะลิ่งด้วย อีกทั้งยังพบว่าทั้ง ๓ กลุ่มชน ต่างก็เชื่อเหมือนกันว่ามีชวัญประจำอยู่ในหัว ควาย เกวียน และข้าว ซึ่งเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรรม

---

^๖บทสุชาวัตญาณาค สำนวนที่ ๑, ดุสิตภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๔.

พิธีทำขวัญที่ยังคงถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชน

๑. การเปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญภาค

ก. การเปรียบเทียบบททำขวัญภาค

บททำขวัญภาคของคนทั้ง ๓ กลุ่ม ส่วนใหญ่พบในสำนวนมุขปาฐะ เฉพาะในกลุ่มคนไทย เท่านั้นที่พบทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาวิเคราะห์เฉพาะ โครงสร้างบททำขวัญภาคสำนวนมุขปาฐะที่พบทั้ง ๓ กลุ่มชน สามารถจำแนกตามลักษณะภาษาที่ใช้ได้เป็น ๒ แบบ ได้แก่ บททำขวัญภาษาไทย และบททำขวัญภาษาพวน

๑. บททำขวัญภาษาไทย มีใช้โดยหมอขวัญ ๓ กลุ่ม คือ หมอขวัญไทย หมอขวัญไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทย และหมอขวัญไทยเขมร

๒. บททำขวัญภาษาพวน ใช้เฉพาะหมอขวัญที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทยพวน ผสมกับไทย ที่ตำบลหนองยาว

ลักษณะคำประพันธ์ หมอขวัญทั้ง ๓ กลุ่มชน ใช้ร่ายยาวเหมือนกัน

โครงสร้างบททำขวัญภาค สามารถแสดงเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

หมอขวัญ โครงสร้าง	ไทย	ไทยพวน (ธรรมเนียมไทย)	ไทยพวน (ในพิธีเทศน์ สอนภาค)	ไทยพวน (ธรรมเนียมไทยพวน ผสมกับไทย)	ไทยเขมร
บทนำ	- บูชาพระรัตนตรัย - ชุมนุมเทวดา	- ชุมนุมเทวดา	เหมือนกับไทย	เหมือนกับไทย	เหมือนกับไทย
บทดำเนินเรื่อง	- ปฏิสนธิ - สอนภาค - นามภาค - แกะบายศรี - เรียกขวัญ - สอนภาค (ซ้ำ)	- สอนภาค - เรียกขวัญ	- สอนภาค - เรียกขวัญ	- ปฏิสนธิ - บรรยายเครื่อง บวช - เรียกขวัญ	- ให้อัญ - ปฏิสนธิ - นามภาค - แกะบายศรี - สอนภาค - เรียกขวัญ - สอนภาค (ซ้ำ)
บทจบ	- ให้อพร	- ขอพร	- ขอพร	- สอนภาค	เหมือนกับไทย

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างบททำขวัญภาคของหมอขวัญไทยและหมอขวัญไทยเขมรมีโครงสร้างเหมือนกัน แต่บทดำเนินเรื่องสามารถสลับที่กันได้ ขึ้นอยู่กับความจำและปฏิภาณของหมอขวัญ อย่างไรก็ตาม ก็ยังพบว่ามียารละเอียดด้านเนื้อหาที่ต่างกัน เช่น บทแกะบายศรี ที่หมอขวัญไทยมุ่งพรรณนาการตกแต่งบายศรี ส่วนหมอขวัญไทยเขมรมุ่งอธิบายความหมายของเครื่องประกอบพิธีทำขวัญภาค ดังความที่ว่า

สำนวนหมอขวัญไทย

“เชิญบายศรีขึ้นต้น งามโฉมผ่องอำไพ เอาใบตองที่ใบใหญ่ ๆ มาพับใส่ทำเป็นบายศรี บ้างก็เอากระดาษขาวเขียวเหลือง มาทาบประเทืองให้ถูกที่ พับซ้อนกันเป็นบายศรี ตามพิธีแบบโบราณ ถ้าหากเป็นเชื้อพระวงศ์เผ่าพงศ์ผู้ดี ให้ตั้งบายศรีขึ้นเก้าชั้น ถ้าหากเป็นขุนนางอำมาตย์ข้าราชการตั้งเพียงเจ็ดชั้น ใบศรีมงคลของคนสามัญ ตั้งสามชั้นห้าชั้นครั้งที่เคยใช้

เชิญบายศรีขึ้นต้น งามโฉมผ่องอำไพ เอาใบตองที่ใบใหญ่ ๆ มาพับใส่พานเป็นบายศรี บ้างก็เอากระดาษขาวเขียวเหลือง มาทาบประเทืองให้ถูกที่ มาพับซ้อนกันเป็นบายศรี ตามพิธีแบบโบราณ ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์เผ่าพงศ์ผู้ดี ให้ตั้งบายศรีขึ้นเก้าชั้น ถ้าเป็นขุนนางอำมาตย์ข้าราชการตั้งเพียงเจ็ดชั้นลดลงมา หากเป็นบุคคลและชนพานิช ประกอบกิจเข้าการชายค้า ให้ตั้งบายศรีมีชั้นห้า ตามตำราที่บรรยาย บายศรีมงคลเข้าครองตนตามนั้น ไม่ต่างกับสามชั้นนั้นเคยใช้”^๑

สำนวนหมอขวัญไทยเขมร

“...จะได้อ้างพวกเอ๋ยเรื่องเวียนเทียนต่อไป อันแว่นสามอันที่เราเวียนกันจนจบไม่รู้ว่าจะให้ใครที่ตรงไหน นั่นแหละหนาเขาเปรียบเหมือนตัวเราทำนด้วยกันทั้งหลาย เวียนมาเวียนไปอยู่ในสังขาร ฝ่าหม่มบายศรีเปรียบคืออวิชา ผู้ใดมีปัญญาจึงจะคลี่คลายได้ แล้วจะได้หมดจดไปจากโทษทั้งหลาย ความมัวลึนลลายมัวหมองไม่มี ความโลกโกรธหลงนั้นเปรียบเป็นตองสามยอด ถ้าใครอยากเบียดก็คงได้กอดซึ่งตัวอย่างอยู่นี้ อันความหลงคือยอดตองตานี อันว่าพระธรรมของดีจงเร่งสาธยายไว้เถอะหนา ใบนี้มีอยู่สามอันเล่า อันที่หนึ่งเหล่านั่นคือกรรมไปเพิ่ม อันที่สองคือตัวนิสสัยเล่า อันที่สามได้แก่วิบาก ใคร ๆ ก็ไม่ยอมไปเจอได้ แต่เหตุใจนมนยอมมีทุกคน มะพร้าวอ่อนเล่าสามชั้นที่วางแหละไตรลักษณะปัญญาและด้วยเหตุผลใสแจ่มจริง ๆ บ่อมีสิ่งใดปน เขาเปรียบพระจันทร์เบื้องบนที่บิดเมฆเมฆมา บายศรีแม้ว่ามีห้าชั้นเขาเรียกว่าเบญจจันทร์ แม้ว่ามีสามชั้นคือไตรภพ ถูกที่ตั้งงามภพจบในพิธี รูปภพมีกุศลสร้างมา อรูปภพครบทั้งสามชั้น ด้วยดิบที่วางบนบายศรี การปกปกป้องคือกิเลสตัดหนาผูกพันเราเข้าไว้ เวียนว้ายไปมาอยู่ใน

^๑บททำขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ก., หน้า ๔๐๗.

สังขารามิได้สิ้นห่วงใย ใบพญานั้นมีเจ็ดใบสาขาแล้ว ใบที่หนึ่งเล่าใบที่สองถึงคือศีลนิสสัย ใบที่สามได้แก่กิริยาความละอาย ใจอีกครั้นจะว่าท่านไปฤจะเปลืองเวลา ให้นับถือสุดท้ายได้แก่ปัญญา บัดนี้ประมวลมาครบเจ็ดพอดี”^๕

ส่วนหมอขวัญไทยพวนเป็นกลุ่มที่มีบทบาททำขวัญซึ่งมีทั้งที่ใช้ภาษาพวนและภาษาไทย แต่ละโครงสร้างมีเนื้อหาต่างกัน บทสวดขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยและบทสวดขวัญภาคในพิธีเทศน์สอนภาคที่กล่าวเป็นภาษาไทยจะมีโครงสร้างและเนื้อหาเหมือนกัน โดยหมอขวัญได้ตัดบทดำเนินเรื่องของหมอขวัญไทยออกหลายบทและย่อเนื้อหาบทสอนภาคและบทเรียกขวัญให้สั้นเพื่อให้พิธีเสร็จเร็ว บทสวดขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทยที่กล่าวเป็นภาษาพวนมีโครงสร้างและเนื้อหาต่างจากบทสวดขวัญภาคที่กล่าวเป็นภาษาไทย แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทยพวนด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แทรกอยู่ในบททำขวัญ โดยเฉพาะบทเรียกขวัญที่มีเนื้อหาเรียกขวัญตามอวัยวะต่าง ๆ ให้กลับมา แตกต่างจากบทเรียกขวัญของหมอขวัญไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่กล่าวเป็นภาษาไทยซึ่งมีเนื้อหาเรียกขวัญที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาหรือใช้เครื่องบวชล่อขวัญให้กลับมา ดังความที่ว่า

สำนวนหมอขวัญไทยพวน (ภาษาพวน)

“...ขวัญเคยมาเยอ ขวัญแข่งเฮอเจ้าโตมาชมแข่งอยู่ลีลา ขวัญชาเฮอเจ้ามาชมชาอยู่หลีหลาย ขวัญเบื่องชายให้เจ้าตุงเดินมา ขวัญตาแลขวัญคิว ขวัญนิวแลขวัญแขน ขวัญเอวบางกัมกิว ก็เฮอมาสามื่อนี้วันนี ขวัญทองหิวแหละฮาวนม ก็เฮอมาสามื่อนี้วันนี...”^๕

สำนวนหมอขวัญไทย

“ศรี ๆ ประเสริฐเลิศล้ำ จะขอทำขวัญพ่อเป็นหน่อเนื้อมนีนาค พระขวัญเจ้าเอย จงสุขไสยาสน์ให้ยาวยีน ขวัญพ่อจะคงหลงไปอื่นเที่ยวชอกซอนในไพรสี พุ่มพงพีพิภพและภัยพาล แดนดงกันดารดาชดา พระขวัญเจ้าเอย ขอเชิญมาชมใบศรีทองกรองไปด้วยแก้ว อังงามประเสริฐเลิศแล้วล้วนสลักเสลา ประดับไปด้วยแก้วแก้งามตระการ สร้อยสังวาลแหวนนพรัตน์ ผ้าไหมพัสดร์เลิศแล้วไปด้วยลายทองของขวัญเจ้าเอย ขวัญพ่ออย่าเที่ยวท่องไปตามท้องทุ่งพระหิมพานต์ เที่ยวชมห้วยละหานในหุบเหว ที่เป็นปล่องเปลวปลาดปล้ำใจ เห็นมาลัยระเริงหลง เที่ยวชมบุษบงหลงละห้อย เมื่อเจ้ายังน้อย ๆ ยังนอนหวาด ผีปีศาจได้ท้วงทักทาย มิ่งขวัญหายร้องให้อ้อน ยามเมื่อ

^๕บททำขวัญภาค สำนวนที่ ๖, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๕.

^๕บทสวดขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๘.

เพื่อนเล่นซ่อนแล้วหลอกให้ พระชวัญเจ้านาคเอ๋ย ชวัญพ่อนาคอย่าไปจงกลับมา จงอยู่ให้ยืน
ขึ้นเขยอย่าเฉยช้า ตามมาเสียเถิดนะพ่อมามาอย่าถ้อดี”^๖

มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาบางส่วนในบทปฏิสนธิของหมอชวัญไทยพวนที่กล่าวเป็นภาษาพวน
เหมือนกับเนื้อหาของบทปฏิสนธิสำนวนลายลักษณ์อักษรของหมอชวัญไทยและสำนวนมุขปาฐะของ
หมอชวัญไทยเขมร สันนิษฐานได้ว่าหมอชวัญไทยพวนรุ่นก่อนอาจนำเนื้อหาดังกล่าวมาจาก
หมอชวัญไทยหรือหมอชวัญไทยเขมรด้วยวิธีการคัดลอกหรือจดจำแล้วนำมาแทรกอยู่ใน
บทปฏิสนธิตอนแม่ตั้งครรภ์ ดังความที่ว่า

สำนวนหมอชวัญไทยพวน

“...เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าเกิดมาปะมานได้เท่า่นวยไค ดั่งมุงสังบ่อนหน้าผากแลกกามอม
สองสถาน แล้วบิดาชาทังห้า แลวเจ้าจึงไคแจกกายเป็นอาการสามสิบสอง แล้วเจ้าจึงไคผินหน้า
เข้าต่อกะตูกชั้นหลังผะมารดา นังถับอาหารเก่าอาหารใหม่ไซไว้แล้ว...”^๗

สำนวนหมอชวัญไทย

“...เมื่อพ่อจะเข้าสู่ในครรภ์พระมารดา มีครุณาเปรียบปานประหนึ่งว่าน้ำคาวอันล้างเนื้อ
เมื่อเจือจาง แล้วกลับเป็นก้อนมัจฉมังสังตั้งหน้าผากก่อน ก็แลเนตรทั้งสองเปรียบประหนึ่งว่าลูกไข
พระธรรมขันธุ์เจ้าเจ็ดคัมภีร์นิสสัยจึงตั้งตา พระวิภังค์ได้ตั้งมาหูทั้งสอง พระธาตุประคัปปะคองตั้ง
จุมุก พระกายะได้พันผูกตั้งปากมา พระมหาประฐานรักษาซึ่งชีวิต นิสะวาดพระวิสูตรพระวินัยผู้
เปรี๊ยะปราชญ์รักษาลมเมื่อเข้าออก พระบรมถ์ได้จัดบอกกายทั้งสี่ ตามพระคาถาบาลี อัสโสโสภัส
สะโปแล้วทั้งอาการสามสิบสอง พระธรรมขันธุ์เจ้าประคัปปะคองจึงแบ่งเป็นสาขา นังยอง ๆ อยู่
ในห้องพระมารดา ผินหน้าเข้าสู่กระดูกสันหลัง ก็โลมะกั๊งผิงผิดก็หุ่มห่อ สายรกกั๊งผินคอบ นังถับ
อาหารเก่าอาหารใหม่นั้นเล่าก็เพิ่มพูนทูนศึร์ชะไว้...”^๘

สำนวนหมอชวัญไทยเขมร

“...เมื่อพ่อจะจุติเข้าในครรภ์พระมารดา มีครุณาประหนึ่งว่าน้ำคาวล้างเนื้อเมื่อเจือจาง
แล้วจึงกลับเป็นก้อนขึ้นมัจฉมังสังตั้งหน้าผากก่อน เนตรทั้งสองประหนึ่งว่าลูกไข พระธรรมขันธุ์
เจ้าเจ็ดคัมภีร์นิสสัยจึงตั้งตา พระวิภังค์ได้ตั้งมาหูทั้งสอง พระธาตุประคัปปะคองจึงตั้งจุมุก

^๖บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ก., หน้า ๔๑๕.

^๗บทสู่ขวัญนาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๔๔.

^๘บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ก., หน้า ๔๔๓-๔๔๔.

พระกายได้พันผูกแต่งปากมานะพอนาคเอ๋ย พระธาดูเขารักษาซึ่งชีวิตเป็นนิจมิขาด พระสูตร
พระวินัยผู้เปรี๊ยะปราชญ์รักษาลมเข้าออก พระปรมัตถ์ได้จัดออกจากกายทั้งสี่ตามคาถาบาลี
อัสเซโกกัสสะโป จึงตั้งอาการสามสิบสองมา พระธรรมชั้นร์เข้าประทับประคองจึงแบ่ง
ปัญญาสาขา นังยอง ๆ อยู่ในท้องพระมารดา ผินหน้าเข้าสู่กระดูกสันหลัง ก็โลมะกังพังผืดก็หุ้มห่อ
อันสายรกพันคองนึ่งทับอาหารเก่าอาหารใหม่ณะเล่า ก็เพิ่มพูนทูนศิระะไว้ณะพอนาคเอ๋ย...”^๕

เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อหาในบทปฏิสนธิที่กล่าวตั้งแต่การตั้งครรภจนถึงการเลี้ยงดูลูก ได้ให้
ความสำคัญต่อ “แม่” มากกว่า “พ่อ” สุจิตต์ วงษ์เทศ มีความเห็นว่า สาเหตุที่ให้ความสำคัญแก่
ผู้เป็นแม่ เพราะวันรุ่งขึ้นเมื่อนาคเข้าโบสถ์แล้วแม่จะหมัดหน้าที ความสำคัญจะโอนไปอยู่ที่พ่อซึ่ง
เป็นผู้ชาย^๖ เป็นการสื่อความหมายถึงการถ่ายโอนภาระหรือความสำคัญจาก “ผู้หญิง” (แม่) ไปสู่
“ผู้ชาย” (พ่อ) ซึ่งบ่งบอกถึงการสิ้นสุดของบทบาทหน้าที่แม่ที่เลี้ยงดูลูกมาอย่างใกล้ชิด ขณะ
เดียวกันก็บ่งบอกถึงการเริ่มต้นบทบาทใหม่ของนาคหลังจากสลัดออกมาแล้วจะต้องมีภาวะความ
เป็นผู้ใหญ่และรับผิดชอบดูแลตัวเองมากขึ้นโดยพึ่งแม่ให้น้อยลง

นอกจากนี้ “บทนามนาค” ที่พบเฉพาะในบททำขวัญนาคของหมอขวัญไทยและหมอขวัญ
ไทยเขมรมีเนื้อหาเหมือนกัน เนื้อหาของบทนามนาคแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ระหว่างพระพุทธเจ้า
ตัวแทนของศาสนาพุทธกับพระยานาคตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม ถึงแม้ว่าพระยานาคแปลงกาย
บวชเป็นพระสงฆ์แล้ว แต่พระพุทธเจ้ามีพระบัญชาให้พระยานาคสึก ถือว่าเป็นชัยชนะของ
พระพุทธเจ้าที่มีเหนือพระยานาค นั้นย่อหมายถึงศาสนาพุทธมีชัยชนะเหนือความเชื่อดั้งเดิมด้วย
อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเนื้อหาในบทนามนาคแสดงถึงศาสนาพุทธมีชัยชนะเหนือความเชื่อ
ดั้งเดิม แต่ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องนาคไม่ได้สูญไปด้วย หากดำรงอยู่ได้ด้วยวิธีการประนีประนอมกับ
ศาสนาพุทธ โดยผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธในฐานะเป็น “ผู้อุปถัมภ์” ศาสนาพุทธ
สังเกตจากตอนท้ายของบทที่กล่าวถึงพระยานาคได้ฝากนามนาคและให้ทานอวยวะต่าง ๆ ของ
พระยานาคแทนเครื่องบวช

การที่ความเชื่อดั้งเดิมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในศาสนาพุทธ ส่งผลให้ผู้ที่นับถือความเชื่อ
ดั้งเดิมยอมรับแนวคิดในพุทธศาสนาตามไปด้วย แนวคิดดังกล่าว ได้แก่ แนวคิดเรื่อง “กรรม” และ
“ชาติหน้า” ดังที่ปรากฏในบทนามนาคที่กล่าวว่า เมื่อชาติก่อน พระยานาคเป็นพระสงฆ์
ที่บำเพ็ญบารมีมานับหมื่นปี แต่ได้ทำอาบัติปาจิตตีย์ ผลกรรมจึงส่งผลให้ชาติหน้าเกิดเป็น

^๕บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๕, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๑๖.

^๖สุจิตต์ วงษ์เทศ, นาค ในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์. พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๗.

พระยานาคที่เป็นอกุศลสัตว์ ในจำนวนลายลักษณ์ของหมอขวัญไทยกล่าวว่าผลกรรมของพระยานาคจะสิ้นสุดในสมัยของพระศรีอาริยมุตไตรย์

เนื้อเรื่องในบทนามาคได้แสดงถึงบทบาทของ "นาค" ที่เป็นตัวกลาง (Mediator) เชื่อมโยงระหว่างระบบความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาพุทธ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของศาสนาพุทธ ขณะเดียวกัน "นาค" ก็เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างภาวะศักดิ์สิทธิ์ (พระสงฆ์) กับภาวะสามัญ (ฆราวาส)

ข. การเปรียบเทียบพิธีทำขวัญนาค

๑. ขั้นตอนการประกอบพิธี

พิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมรที่มีลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การไหว้ครู การทำน้ำมนต์ การผูกข้อมือนาค การกล่าวทำขวัญ การเวียนเทียน การป้อนคว้นเทียน การตัดขวัญและป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน การเจมนาค การเสี้ยมแม่ชื้อ นาคมอบห่อผ้าคลุมบายศรีให้พ่อแม่* และนาคกล่าวคำขอขมาตามลำดับ แต่มีรายละเอียดของขั้นตอนบางขั้นตอนต่างกัน ได้แก่ การผูกข้อมือ การเวียนเทียน และการเสี้ยมแม่ชื้อ

การผูกข้อมือ คนไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทยที่ตำบลหนองยาวและคนไทยเขมรจะให้ความสำคัญต่อหมอขวัญมากกว่าคนไทย สังเกตจากลำดับผู้ที่ผูกข้อมือนาคจะให้หมอขวัญผูกข้อมือนาคก่อนพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ โดยเฉพาะคนไทยเขมรเชื่อว่าหมอขวัญเป็นบุคคลพิเศษที่สามารถเรียกขวัญกลับมาเข้าตัวนาคได้ด้วยการนำสายสิญจน์บนยอดบายปะลิ่ง (เรื่อ นมิงขวัญ) ทำท่าปัดออกและเข้าหาตัวนาคให้ครบ ๑๙ ครั้ง ตามความเชื่อที่ว่าภายในตัวคนมีขวัญประจำอยู่ทั้งหมด ๑๙ แห่ง ส่วนหมอขวัญของกลุ่มคนไทยและไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทยไม่มีการผูกข้อมือนาคแต่อย่างใด

การเวียนเทียน พบว่ามีรายละเอียดของขั้นตอนย่อยในระหว่างเวียนเทียนที่ต่างกัน ๒ ขั้นตอน คือ การเบิกบายศรี และการร้องเพลงเวียนเทียน

๑) **การเบิกบายศรี** ในกลุ่มคนไทย และคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว ยังให้หมอขวัญ "เบิกบายศรี" (การเปิดผ้าคลุมที่คลุมบายศรีออก) ต่างจากกลุ่มคนไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทย และคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย ที่เลิกเบิกบายศรีมา

---

*ยกเว้นในพิธีสู่ขวัญนาคของคนไทยพวนแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทยที่ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม นาคจะมอบบายศรีปากชามให้พ่อแม่

ประมาณ ๑๐ ปีแล้ว เพราะเจ้าภาพไม่ต้องการใช้ผ้าคลุมบายศรี แต่ต้องการรอดความสวยงามของบายศรี

๒) การร้องเพลงเวียนเทียน พบว่าใช้ทำนองต่างกัน แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๒.๑) กลุ่มที่ใช้ทำนองเพลงนางนาค ได้แก่ คนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย

๒.๒) กลุ่มที่ใช้ทำนองเพลงนางนาคและลาวเสียงเทียน ได้แก่ คนไทย ไทยพวน และไทยเขมรที่บ้านดันทนา ตำบลหนองยาว

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้อธิบายว่า “เพลงเวียนเทียน” ที่ชาวบ้านเรียกนั้นคือ “เพลงนางนาค” ที่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อในตำนานเรื่องนางนาคกับพระทองที่มีอยู่ในสังคมเขมรโบราณ และได้แพร่เข้ามาสู่สยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น^{๙๙} จึงสันนิษฐานได้ว่าเพลงเวียนเทียนที่ร้องระหว่างเวียนเทียนในพื้นที่อำเภอพนมสารคามและอำเภอราชสาส์นมีที่มาจากกลุ่มคนเขมรที่อพยพมาจากอาณาจักรเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งแต่เดิมน่าจะใช้แต่ทำนองเพลงนางนาค สืบเนื่องจากกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น ซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของตำบล ผู้ร้องเพลงเวียนเทียนจะใช้แต่ทำนองเพลงนางนาค ต่อมาเพลงเวียนเทียนได้แพร่หลายเข้ามาสู่กลุ่มคนไทยที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้กันพร้อมกับขั้นตอนการเวียนเทียน และเพิ่มทำนองเพลงลาวเสียงเทียนในตอนท้ายของเพลงเวียนเทียน ทำให้เพลงเวียนเทียนของคนไทยมีทั้งทำนองเพลงนางนาคและลาวเสียงเทียน ส่วนกลุ่มคนไทยพวนได้รับมาปรับใช้ในพิธีสู่ขวัญนาคเมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว^{๑๐} เช่นเดียวกับกลุ่มคนไทยเขมรที่บ้านดันทนา ซึ่งตั้งหมู่บ้านอยู่ติดกับหมู่บ้านคนไทย ซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของตำบลที่ได้รับทำนองเพลงลาวเสียงเทียนมาปรับใช้ในเพลงเวียนเทียน

การเสี้ยแม่ชื้อ เป็นขั้นตอนในช่วงท้ายของพิธีทำขวัญนาคที่พบในกลุ่มคนไทยไทยพวน และไทยเขมรที่บ้านดันทนา ตำบลหนองยาว และตำบลเมืองเก่า โดยใช้ “มะพร้าวเสี้ยแม่ชื้อ” เป็นเครื่องประกอบพิธี เชื่อว่าเป็นการบอกกล่าวให้ “แม่ชื้อ” ซึ่งเป็นผีที่ดูแลนาคมาตั้งแต่เกิดรับรู้เรื่องการบวช และตอบแทนพระคุณแม่ชื้อด้วยการมอบมะพร้าวเสี้ยแม่ชื้อที่ปิดกระดาษเงินกระดาษทองให้เป็นเครื่องเซ่น เปรียบเสมือนนาคได้มอบเงินทองให้แก่แม่ชื้อแล้ว ส่วนกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มที่แยกตัวเป็นเอกเทศกลับไม่พบขั้นตอนการเสี้ยแม่ชื้อ

^{๙๙}สุจิตต์ วงษ์เทศ, นาค ในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์, หน้า ๑๙๓.

^{๑๐}สัมภาษณ์ สุวรรณ เหนียงทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๔๔.

พิธีการเสียแม่ชื้อในพิธีทำขวัญนาคมีความน่าสนใจ เพราะมีลักษณะเด่นต่างจากที่อื่น ซึ่งมีเฉพาะตอนทำขวัญเด็กเกิดเท่านั้น ส่วนกลุ่มคนไทยเขมรมีพิธีเสียแม่ชื้อให้กับเด็กที่ป่วยไข้ โดยใช้มะพร้าวเสียแม่ชื้อมาวนรอบตัวเด็ก ๓ รอบ พร้อมกับกล่าวคำเสียแม่ชื้อเพื่อให้เด็กหายป่วยไข้* ซึ่งไม่พบในกลุ่มคนไทยและไทยพวน การแม่ชื้อจึงน่าจะรับมาจากกลุ่มคนไทยเขมร ดังที่เสฐียรโกเศศ มีความเห็นว่าคล้ายกับพิธีอารตีของอินเดียที่นำสิ่งของไปวนตัวเด็กเพื่อไล่ผีหรือรักษาเด็กให้หายป่วย^{๖๖} และมะพร้าวในคติความเชื่อของอินเดียเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์และเป็นเครื่องประกอบพิธีในพิธีมงคลต่าง ๆ จะขาดไม่ได้^{๖๗} ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ที่การเสียแม่ชื้อในพิธีทำขวัญนาคที่พบในกลุ่มคนไทยและไทยพวนมีที่มาจากพิธีเสียแม่ชื้อให้กับเด็กที่ป่วยไข้ของคนไทยเขมรที่รับถ่ายทอดวัฒนธรรมมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่าคำกล่าวเสียแม่ชื้อในพิธีทำขวัญนาคของคนไทย ไทยพวน และไทยเขมรที่บ้านต้นนา ปรากฏชื่อของแม่ชื้อประจำวันทั้ง ๗ ตน เหมือนกับความที่พบใน "โองการแม่ชื้อ" สำหรับรักษาเด็กที่ป่วยไข้ที่จารึกไว้ที่ผนังศาลาในบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อีกทั้งยังปรากฏความที่กล่าวถึงให้ผู้บวชอุทิศบุญกุศลให้กับแม่ชื้อ ซึ่งสอดคล้องกับการตอบแทนแม่ชื้อด้วยวิธีการเสียแม่ชื้อในพิธีทำขวัญนาค โองการเสียแม่ชื้อ มีความดังนี้

"โอมศรีสิทธิเดโช นโมนมัสการ ข้าจะอ่านโองการ อัญเชิญเทพอันเจริญทั้งหลาย ขอเชิญพระนารายณ์ธิดี ทั้งพระอิศวรมีศักดาเดช เป็นจอมมงกุฎเกศ ไกรลาสขออภิวาทบูชาหนึ่งพระอุมาภควดีอันมีศรีเฉลิมโลก จงดับโรคให้เสื่อมหาย ขอเชิญพระพายพระเพลิง พระกาลธกิงและพระพรหม ทั้งพระยมจตุโลกบาล พระสุริยกาลพระจันทร์ เจ้าสุทนต์ครองอินทร อันเป็นปิ่นเทวพิภพ ครบสิบสององค์ทรงมเหศวร ข้ายกกรประณมเหนือศิโรเพศ ขออัญเชิญประเวศมาสถิตย์ประดิษฐานเหนือเศียร สรรพรูปเทียชวลา ข้าปวารณาตามถวายเป็นดอกปลายบุบผา ฉันธาอรชร ทั้งบรรราชวัติ ฉัตรธงชัยธงประภาษ ขอจงประสาทพรประสิทธิ์ ด้วยมนต์ฤทธิไสยเวท จงประสิทธิ์เพทแก่ข้า จงอาราธนารูปต่างคน แม่ชื้อเมืองบน แม่ชื้อเมืองล่าง ทั้งเจ็ดอย่างเจ็ดตน แม่ชื้อกลางหนักกล้าแข็ง แม่ชื้อแรงประจำวัน สมมตนามนั้นสืบกันมา คือแม่ชื้อกุมารวันอาทิตย์ ชื้อวิจิตรนาวัน หนึ่งวันจันทร์ แม่ชื้อชื่อวันฉานงคราญ หนึ่งวันอังคารแม่ชื้อ ชื้อนางยักษ์

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่บทที่ ๕, หน้า ๒๙๑.

^{๖๖}เสฐียรโกเศศ, ประเพณีเนื่องในการเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๘๒.

^{๖๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗-๖๘.

บริสุทธิ์ หนึ่งวันพุธแม่ชื่อชื่อนางสามลทัต หนึ่งวันพฤหัสบดีแม่ชื่อชื่อนางกาโลทุก หนึ่งวันศุกร์แม่ชื่อชื่อนางยักษ์นางเยาว์ หนึ่งวันเสาร์แม่ชื่อชื่อนางเอกาไลย ถ้าต้องชื่อผู้ใดแรงเร็วฮือไคลคลาด ขวณฤตปีศาจทั้งสิ้น ตูจะรางวัลให้ถึงใจ กินแล้วไปอย่าอยู่ ดูจตุบัญชาดังนี้ ฯ

โอมชัยศรีสิทธิสารประเสริฐ อัญเชิญเกิดแม่ชื่อเอ๋ย ครูจูเฉลยบอกให้รู้จักในลักษณะ แม่ชื่อกระแหงเมืองบน แม่ชื่อกลางหนและเมืองล่าง ซึ่งให้โทษต่าง ๆ กัน

แม่ชื่อกลางบางพรรณอยู่ในไส้ มักให้ร้องไห้ร้องคราง แม่ชื่อกลางบางขวางอยู่ในสะดือ ทำให้ฮืดฮือลงท้อง ให้สะอื้นร้องดิ้นรน แม่ชื่อกลางบางก้นอยู่ในเคียว ทำให้อาเจียรเสียน้ำแห่งแหบ แม่ชื่อกลางบางแอบอยู่ในเนื้อ นอนสะดุ้งเพื่อร้องหวาดหวีด ผิวเลือดซิดกำเดา แม่ชื่อกลางบางเนาในกระหม่อม มักให้ผอมร้องไห้มีหยุด เป็นขางผุดให้ตาแข็ง แม่ชื่อกลางบางแฝงอยู่ในขงษ์ มักให้ไหลหลงตกใจร้องตื่นเมื่อร้องเย็นเฉียบ แม่ชื่อกลางบางเลียบอยู่ในเส้น มักให้เดินสี่ตีนเมื่อ บิดตัวฮือฮืดไปมา หวาดวายเป็นหน้าเขียว แม่ชื่อบรรดาเที้ยวมาสถิตย์ ทั้งยี่สิบแปดตนคิดกระทำโทษ ขออย่าพิโรธอดโทษา มารับเนื่อปลาสุรายำ อีกทั้งกระทงน้ำกระทงข้าว อนึ่งเล่าเครื่องวัดถาวรณผู้คนสลอนห้อมล้อมพร้อมอยู่ไสว ขอเชิญไปลงบัตรกินให้สวัสดิ์พร้อมญาติ และจงประลาดคลาไคล ชมรูปไปต่างตน จงเป็นมงคลเจริญศรี อย่ามีใจบีฑาวิหิงษาแก่กุลบุตร อันกำเหนิดในมนุษย์ไซวิสัย ไปอยู่ต้นไม้ใหญ่ตามเพศ อันมีในหิมเวศเดือนธำ เหวผาน้ำบึงบาง พงป่ารวกป่ารัง ริมฝั่งธารถ้ำเขา ริมลำเนาแนวเนิน ริมป่าเถินป่าทุ่ง ริมป่ายุงป่ายาง ริมท่าทางคนไปมา ริมศาลาอาราม กินแล้วตามแต่จะไป อย่าซ้ำในบัดนี้ อย่าซู้ซี้หนียกหยอก อย่าสัพยอกไม่เป็นกา อย่าเข้ากุมารที่เกิดมา จะได้วัฒนาจำเริญ ขอเชิญท่านจงเอ็นดู ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ เราส่งข้าวน้ำปุปลา ขอให้สืบศาสนาอย่าเปล่าตาย เป็นชายจะได้เป็นสงฆ์ เป็นหญิงคงจะได้เป็นชี รักษาจิตมีเมตตาจิต ให้ตั้งใจอุทิศไปถึงกุศลกึ่งกับมารดา ซึ่งท่านได้อุตสาห์เลี้ยงดู เราขอขอชื่อไว้ ให้เป็นเบี่ยสามสิบสาม คำตัวตามสินได้ ในสามวันเป็นลูกผี พันสี่วันเป็นลูกคน ไข่ลูกของตนอย่าฝักใฝ่เราให้รูปใหม่ไปดำตัว จงไปชมขวัญรูปในบัตร โภชณาจัดเช่นสงว เราบ่าบวงใช้หนี้แล้ว อย่า แฉ้วพานไปมา เมื่อวัฒนาจะส่งบุญ ให้อุดหนุนคำฐัพันทุกข์สุนิพพาน เร่งรักการปลักรรม กระทำสังเวยนานา ดูจดดวงตราตีประทับ กำกับท่านแต่วันนี้ไป ท่านอย่าให้มีภัยในกุมาร เราจะขอให้อภิบาลรักษา บดขมั้นทาปนดินสอพอง เป็นขมั้นทองฝ่นจันท์น้เจิม ทั้งขมั้นข้าวเปลือกดอกชุมเห็ด ประสมเสร็จเสกเป็นองครักษ์ ทาผัดพักตร์นวลในเนื้อ ท่านอย่าเอื้อเพื่อชมเชยเร่งละเลยไปอย่าซ้ำ จงกวาดเอาโรคาไปให้สิ้น เขม่าคาคดลิ้นตางโจรชาง จรขึ้นขวางลำคอ อย่าให้เหลือหลอหละหลอง แม่ชางเจ้าของทั้ง ๗ วัน จงอันตรธานอย่าให้มี ธาตุทั้งสี่และสมุฏฐาน ทั้งสามกาลไว้ให้บริบูรณ์ อย่าให้เสื่อมสูญอันตรราย ให้เลี้ยงง่ายตายในทารก จะได้อุปถัมภกในศาสนา องค์พระศาสดากุณนธ์ ทั้งพระทศพลโกนาคมน์ พระสมณะโคดม พุทธกัสสป พระอริยเมตไตรครบทั้งห้า ท่านจงมีทนาส่วนกุศล ดูจตุบถอันกล่าวมานี้

โองการกระ (?) นี้ ชื่อสารเดชวิธีน้อย สำหรับบำบัดพิษเสียแม่ชื้อและกุมารอันคลอดจากครรภ์มารดาได้ ๓ วัน ให้แพทย์ฟังกระทำดังกล่าวมานี้ทำให้ได้ ๓ วัน กุมารจึงจะวัฒนาจบแต่เพียงเท่านี้”^{๑*}

๒. เครื่องประกอบพิธี แบ่งได้ ๒ ประเภท ได้แก่ เครื่องประกอบพิธีที่ใช้เฉพาะกลุ่มชน และเครื่องประกอบพิธีที่ใช้ร่วมกันทุกกลุ่มชน

๑) เครื่องประกอบพิธีที่ใช้เฉพาะกลุ่มชน แบ่งได้ ๒ กลุ่มชน ได้แก่

๑.๑) เครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยพวน ได้แก่ กิ่งไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลสำหรับพรมน้ำมนต์ บายศรีปากชาม และพาขวัญ จะพบในกลุ่มคนไทยพวนที่ทำพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทยที่ตำบลหนองยาว เครื่องประกอบพิธีทั้ง ๓ อย่างดังกล่าว น่าจะเป็นเครื่องประกอบพิธีสู่ขวัญภาคแบบดั้งเดิมของคนไทยพวนที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

๑.๒) เครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยเขมร ได้แก่ ใบพลู ๒ ใบ สำหรับให้นาคประนมมือถึงขณะหมอลำกล่าวทำขวัญ เครื่องแขวนจะตุ้ม และบายปะลิ่ง ซึ่งพบเห็นได้ในกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย และคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว

๒) เครื่องประกอบพิธีที่ใช้ร่วมกันทุกกลุ่มชน ได้แก่ ขันไห้วครู ขันใส่ข้าวสารปักแฉ่งเทียน ขันน้ำมนต์ ใบพลูสำหรับพรมน้ำมนต์ กรวยดอกไม้ธูปเทียน เทียนชัย ไช้ตัม* มะพร้าวเสียแม่ชื้อ** เครื่องเจิม พานใส่ดอกไม้ธูปเทียน และด้ายสายสิญจน์

นอกจากนี้ยังมีเครื่องประกอบพิธีบางอย่างที่พบในทุกกลุ่มชน แต่มีจุดประสงค์การใช้หรือรูปร่างต่างกัน ได้แก่ มะพร้าวอ่อน และบายศรี

มะพร้าวอ่อน หมอลำขวัญทุกกลุ่มชนจะป้อนน้ำมะพร้าวอ่อนให้นาคกิน ยกเว้นมะพร้าวอ่อนที่วางในพาขวัญในพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทยที่ตำบลหนองยาว ที่มีจุดประสงค์เพื่อใช้ล่อขวัญของนาคให้กลับมา

* เสฐียรโกเศศ, ประเพณีเนื่องในการเกิด. หน้า ๗๑-๗๓.

* กรวยดอกไม้ธูปเทียน เทียนชัย และไช้ตัม ของกลุ่มคนไทยพวน ใช้ในพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทย แต่ไม่ใช้ในพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับไทย

** มะพร้าวเสียแม่ชื้อ พบในกลุ่มคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว แต่ไม่พบในกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย

ดังนี้

บายศรี ที่ใช้กันมีรูปร่างแตกต่างกัน สามารถแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท

๑) บายศรีหลัก แบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑.๑) บายศรีหลักที่ใช้ผ้าคลุมบายศรี พบในกลุ่มคนไทย และ
ไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว

๑.๒) บายศรีหลักที่ไม่ใช้ผ้าคลุมบายศรี พบในกลุ่มคนไทยพวน
ที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทย

๒) บายศรีชั้น ที่ไม่ใช้ผ้าคลุมบายศรีมาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว พบในกลุ่ม
คนไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียมไทย และคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย

๓) บายศรีปากชาม พบในกลุ่มคนไทยพวนที่ทำพิธีแบบธรรมเนียม
ไทยพวนผสมกับไทยที่ตำบลหนองยาว

๔) บายศรีทรงกลีบมะเฟือง เป็นบายศรีที่แพร่เข้ามาในชุมชนเมื่อ
ประมาณ ๕ ปีที่แล้ว โดยมีช่างทำบายศรีคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว เป็นผู้ทำ ผู้ที่
จ้างให้ทำมีทั้งเจ้าภาพที่เป็นคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่อาศัยอยู่ในตำบลเดียวกันเป็น
ส่วนใหญ่ ซึ่งมีจุดประสงค์ที่มาจ้างให้ทำเหมือนกัน คือ เพื่ออวดความงามของบายศรี

ตารางที่ ๕ แสดงการเปรียบเทียบพิธีทำขวัญติดสีกใหม่

องค์ประกอบของพิธี กลุ่มชน	โอกาสในการประกอบพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธี	เครื่องประกอบพิธี	ขั้นตอนการประกอบพิธี	บททำขวัญ		ข้อห้ามและความเชื่อ
					โครงสร้างจำนวนมุขปาฐะ	โครงสร้างจำนวนฉายลักษณ์	
ไทย	ทำพิธีที่บ้านหลังจากสักพระในตอนเช้า	๑. ติดสีกใหม่ ๒. พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่	ด้ายสายสิญจน์	๑. ติดสีกใหม่กราบพ่อแม่ ๒. ผูกข้อมือ (พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ผูก)	กล่าวขอพรให้แก่ติดสีกใหม่อย่างสั้น ๆ	—	เชื่อว่าเป็นพิธีที่ช่วยเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวติดสีกใหม่
ไทยพวน	ทำพิธีที่บ้านหลังจากสักพระในตอนเช้า หรือถัดไปอีก ๒-๓ วัน ในเดือนคู่ วันใดก็ได้ ยกเว้นวันแรม ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นคืนเดือนมืด	๑. ติดสีกใหม่ ๒. หมอขวัญ ๓. พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่	๑. ชันไห่วัศู ๒. เครื่องเซ่นสังเวยคักคี่ลือห์และผีปู่ย่าตายาย ๓. พาวขวัญ ๔. ด้ายสายสิญจน์	๑. ไห่วัศู ๒. กล่าวสู่ขวัญ ๓. ผูกข้อมือ (หมอขวัญ พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ผูก)	ภาษาพวน	ภาษาพวน	๑. ห้ามประกอบพิธีในเดือนคี่ และวันแรม ๑๕ ค่ำ ถือว่าเป็น "คืนเดือนดับ" ซึ่งมีชื่อที่ไม่เป็นมงคล ๒. ความเชื่อเรื่องพาวขวัญ ๓. ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายาย
					๑. บทมนุมนเทวดา ใช้บทสัคเค ๒. บทขึ้นต้น กล่าวถึง - วาระอันเป็นมงคล - บรรยายกายในพิธี - เครื่องประกอบพิธี ๓. บทเรียกขวัญ ๔. บทให้พร	๑. บทมนุมนเทวดา ใช้บทสัคเค ๒. บทขึ้นต้น กล่าวถึง - วาระอันเป็นมงคล - เครื่องประกอบพิธี ๓. บทเรียกขวัญ ๔. บทให้พร	
ไทยเขมร (แบบธรรมเนียมไทย) พบที่บ้านดันทนา ด.หนองยาว	ทำพิธีที่บ้านหลังจากสักพระในตอนเช้า	๑. ติดสีกใหม่ ๒. พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่	ด้ายสายสิญจน์	๑. ติดสีกใหม่กราบพ่อแม่ ๒. มงกัวลจองโด (พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ผูก)	ภาษาไทย	ภาษาเขมร	—
ไทยเขมร พบที่ ด.ดงน้อย	ทำพิธีที่บ้านในตอนเย็นหลังจากสักพระในตอนเช้าของวันเดียวกัน	๑. ติดสีกใหม่ ๒. หมอขวัญ ๓. พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่	๑. ชันไห่วัศู ๒. ชันน้ำมนตร์ ๓. ใบพลู ๗ ใบ สำหรับพระมน้ำมนตร์ ๔. ใบพลู ๒ ใบ สำหรับให้ติดสีกใหม่ประนมมือ ๕. เครื่องเซ่นจะตุ่ม ๕. บายปะลิ่ง ๖. ด้ายสายสิญจน์	๑. ไห่วัศู ๒. ทำน้ำมนตร์ ๓. ติดสีกใหม่กราบหมอขวัญ ๔. พิธีเซ่นจะตุ่ม ๕. กล่าวทำขวัญ (กรณีหมอขวัญใช้บททำขวัญ) ๖. หมอขวัญมอบบายปะลิ่งให้ติดสีกใหม่ ๗. มงกัวลจองโด (หมอขวัญ พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ผูก) ๘. ติดสีกใหม่กราบลาหมอขวัญ	ภาษาไทย (กรณีหมอขวัญใช้บททำขวัญ)	ภาษาเขมร	ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายาย
					๑. บทมนุมนเทวดา ใช้บทสัคเค ๒. บทให้พร	—	

๒. การเปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญติดสีกใหม่

ก. การเปรียบเทียบบททำขวัญติดสีกใหม่

พบว่าคนไทยทุกกลุ่มมีบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะ ส่วนสำนวนลายลักษณ์พิเศษเฉพาะในกลุ่มหมอขวัญไทยพวนที่คัดลอกและจดจำบทสู่ขวัญภาษาพวนมาจากหมอขวัญไทยพวนรุ่นก่อน ซึ่งมีโครงสร้างบทสู่ขวัญเหมือนกับโครงสร้างสำนวนมุขปาฐะ

จากตารางที่ ๕ ที่แสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะ สามารถจำแนกโครงสร้างได้เป็น ๒ โครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้างบททำขวัญที่ไม่ใช้หมอขวัญประกอบพิธี และโครงสร้างบททำขวัญที่ใช้หมอขวัญประกอบพิธี

๑. โครงสร้างบททำขวัญที่ไม่ใช้หมอขวัญประกอบพิธี พบในกลุ่มคนไทย และไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว ที่ให้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่กล่าวให้พรสั้น ๆ เป็นภาษาไทย

รูปแบบ เป็นคำพูดสั้น ๆ และเรียบง่าย

๒. โครงสร้างบททำขวัญที่ใช้หมอขวัญประกอบพิธี พบในกลุ่มคนไทยพวน และไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย หมอขวัญทั้ง ๒ กลุ่มชน ใช้ภาษาต่างกัน โดยหมอขวัญไทยพวนกล่าวสู่ขวัญเป็นภาษาพวน ส่วนหมอขวัญไทยเขมรที่ตำบลดงน้อยกล่าวทำขวัญเป็นภาษาไทย

ลักษณะคำประพันธ์ หมอขวัญทั้ง ๒ กลุ่ม ใช้ร้อยยาวเหมือนกัน

โครงสร้างบททำขวัญติดสีกใหม่ (กรณีหมอขวัญใช้บททำขวัญ) สามารถแสดงเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

หมอขวัญ โครงสร้าง	ไทยพวน	ไทยเขมร (ต. ดงน้อย)
บทนำ	- บทชุมนุมเทวดา	- บทชุมนุมเทวดา
บทดำเนินเรื่อง	- บทขึ้นต้น - บทเรียกขวัญ	-
บทจบ	- บทให้พร	- บทให้พร

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างบททำขวัญติดสีกใหม่ของหมอขวัญไทยพวน และหมอขวัญไทยเขมรที่คล้ายกัน โดยมีบทนำและบทจบเหมือนกัน แต่บททำขวัญของหมอขวัญไทยเขมรไม่มีบทดำเนินเรื่อง เนื่องจากแต่ก่อน (เมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่แล้ว) หมอขวัญไทยเขมรไม่ใช้บททำขวัญ มีแต่ “พิธีกรรม” ต่อมาหมอขวัญไทยเขมรบางคนได้อ่านหนังสือบททำขวัญติดสีกใหม่ของคนไทยพวนแล้วเกิดความคิดจะแต่งบททำขวัญติดสีกใหม่ขึ้นเอง โดยดัดแปลงจากบทให้พรในบททำขวัญป่าวสาวหรือบทให้พรเจ้าบ้านในพิธีขึ้นบ้านใหม่

เป็นที่น่าสังเกตว่าบททำขวัญติดสีกใหม่สำนวนหลายลักษณะได้กล่าวถึง ฐู และเงือก ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม กับพระพุทธเจ้าและพระศรีอารียเมตไตรย์ ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาพุทธที่เข้ามาภายหลัง ตลอดจนเรื่องรามเกียรติ์ที่ได้กล่าวถึงตัวละครในเรื่องให้ช่วยนำขวัญขอติดสีกใหม่กลับมา ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ดังความที่ว่า

“...มาเยอชวันเอย หลือชวันเจ้าไปตกอยู่ถ่านางู หลือชวันหัวเจ้าไปตกอยู่สู่นาเงือก ก็ให้มาเมื่อวันนี้ มาเยอชวันเอย คันแม่นชวันเจ้าบ่อมา ค่อยจักไปเซินพระรักผู้เพ่นมีลิดขาม ค่อยจักไปเซินพระรามผู้เพ่นมีลิดเดดเก่งก่าไปน้อมเนี่ยวเอาชวันเจ้าเนอ มาเยอชวันเอย คันแม่นชวันเจ้าบ่อมา ค่อยจักไปเซินพระหนุมารผู้เพ่นมีลิดเดดเก่งก่าไปน้อมเนี่ยวเอาชวันเจ้าเนอ มาเนอชวันเอย ชวันเจ้ามาฮอดแล้ว ให้มาลงเล่นชมสู่พาชวัน มาอยู่เฮือนอยู่ชานที่เจ้าเคยอยู่ มาอยู่อยู่เจ้าเคยนอน มาเนอชวันเอย ให้เจ้ามาเฮือนเสาไม้แก่น มาอยู่แท่นสะพานมเพียง ให้เจ้ามาสุขขอยุ่มันคือตั้งพะสี ให้เจ้ามาสุขขอยุ่ดีคือตั้งพะเจ้า อยู่ตาบเท้าเข้าสู่พระนิพาน ไชยันตุพะวัง ไชยะมังคะลัง ดังนี้แก่ผู้ค้ำเทือญ”^{๑๖}

ข. การเปรียบเทียบพิธีทำขวัญติดสีกใหม่

๑. โอกาสในการประกอบพิธี พบว่ามี ๓ ประเภท ได้แก่

- ๑) ทำพิธีที่บ้านตอนเช้าหลังจากทำพิธีสีกพระในวันเดียวกัน พบในกลุ่มคนไทย และคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว
- ๒) ทำพิธีที่บ้านตอนเย็นหลังจากทำพิธีสีกพระในวันเดียวกัน พบในกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย

^{๑๖} บททำขวัญติดสีกใหม่, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๙.

๓) ทำพิธีที่บ้านตอนเช้าหลังจากทำพิธีสักพระในวันเดียวกัน หรือถัดไปอีก ๒-๓ วัน ตามความสะดวกของครอบครัวทิดสีกใหม่ พบในกลุ่มคนไทยพวน ถู้อฤกษ์ทำพิธีในเดือนคู่ ห้ามทำพิธีในเดือนคี่ และวันแรม ๑๕ ค่ำ เพราะถือว่าเป็น "คืนเดือนดับ" ซึ่งมีชื่อไม่เป็นมงคล

๒. เครื่องประกอบพิธี แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนที่ใช้ด้ายสายสิญจน์เพียงอย่างเดียว และกลุ่มคนที่ใช้เครื่องประกอบพิธีหลายอย่าง

๑) กลุ่มคนที่ใช้ด้ายสายสิญจน์เพียงอย่างเดียว พบในกลุ่มคนไทย และไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว

๒) กลุ่มคนที่ใช้เครื่องประกอบพิธีหลายอย่าง พบในกลุ่มคนไทยพวน และไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย

๒.๑) เครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยพวน ได้แก่ ชั้นไหว้ครู เครื่องเช่นลึงค์ศักดิ์สิทธิ์และมีปฏยาตายาย พาชวัญ และด้ายสายสิญจน์

๒.๒) เครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย ได้แก่ ชั้นไหว้ครู ชันน้ำมันตร์ ไบพลู ๗ ใบ สำหรับพรมน้ำมันตร์ ไบพลู ๒ ใบ สำหรับให้ทิดสีกใหม่ ประนมมือถือ เครื่องเช่นจะตุ้ม บายปะลิ่ง และด้ายสายสิญจน์

๓. ขั้นตอนการประกอบพิธี แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม ตามเครื่องประกอบพิธีที่ประกอบด้วยกลุ่มคนที่ใช้ด้ายสายสิญจน์เพียงอย่างเดียว และกลุ่มคนที่ใช้เครื่องประกอบพิธีหลายอย่าง

๑) กลุ่มคนที่ใช้ด้ายสายสิญจน์เพียงอย่างเดียว พบในกลุ่มคนไทย และไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว จะมีขั้นตอนทิดสีกใหม่กราบพ่อแม่ และการผูกข้อมือ

๒) กลุ่มคนที่ใช้เครื่องประกอบพิธีหลายอย่าง พบในกลุ่มคนไทยพวน และไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย จะมีขั้นตอนที่แตกต่างกันตามกลุ่มชน ดังนี้

๒.๑) กลุ่มคนไทยพวน มีขั้นตอนการไหว้ครู การกล่าวสู่ชวัญ และการผูกข้อมือ

๒.๒) กลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย มีขั้นตอนการไหว้ครู การทำน้ำมันตร์ ทิดสีกใหม่กราบหมอชวัญ พิธีเช่นจะตุ้ม การกล่าวทำชวัญ (กรณีหมอชวัญใช้บททำชวัญ) หมอชวัญมอบบายปะลิ่งให้ทิดสีกใหม่ การผูกข้อมือ และทิดสีกใหม่กราบลาหมอชวัญ

เมื่อมองข้อมูลโดยรวมแล้ว พิธีทำขวัญติดสีกใหม่ของกลุ่มชนทั้ง ๓ กลุ่ม สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ กลุ่มชนที่พยายามดำรงเอกลักษณ์เดิมไว้ กลุ่มชนที่ดำรงเอกลักษณ์เดิมไว้และสร้างเอกลักษณ์ใหม่ขึ้นมา และกลุ่มชนที่ถูกกลืนกลายเป็นไทย

๑) กลุ่มชนที่พยายามดำรงเอกลักษณ์เดิมไว้ ได้แก่ กลุ่มคนไทย และไทยพวน สืบเกิดได้จาก โอกาสในการประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธี ขั้นตอนการประกอบพิธี และภาษาที่ใช้ในบททำขวัญ

๒) กลุ่มชนที่ดำรงเอกลักษณ์เดิมไว้และสร้างเอกลักษณ์ใหม่ขึ้นมา ได้แก่ กลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย สืบเกิดได้จาก โอกาสในการประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธี และขั้นตอนการประกอบพิธี ที่ยังคงเอกลักษณ์เดิมไว้ ส่วนภาษาที่ใช้ในบททำขวัญเป็นภาษาไทย ซึ่งมีมาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว หมอขวัญได้แนวคิดมาจากได้อ่านหนังสือบทสวดขวัญติดสีกใหม่ของคนไทยพวน หมอขวัญไทยเขมรบางคนจึงดัดแปลงเนื้อหาของบททำขวัญ บ่าวสาวและบทให้พรเจ้าบ้านในพิธีขึ้นบ้านใหม่มาใช้เป็นบททำขวัญติดสีกใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ขึ้นมาโดยรับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมของคนไทยพวน

๓) กลุ่มชนที่ถูกกลืนกลายเป็นไทย ได้แก่ กลุ่มคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว ที่เปลี่ยนมาถือปฏิบัติตามธรรมเนียมไทยที่ให้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ผูกข้อมือ เพราะต้องการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลมกลืนกับคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของตำบล เพื่อไม่ให้ดูแปลกแยกจากวัฒนธรรมของคนไทย และต้องการให้คนไทยมีทัศนคติต่อคนไทยเขมรว่าเป็น "คนไทย" เหมือนกัน จึงทำให้ขาดหมอขวัญผู้สืบทอด ต่างจากกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อยซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ของตำบลที่ยังถือปฏิบัติธรรมเนียมเดิมอยู่อย่างเคร่งครัด และมีหมอขวัญที่ประกอบพิธีเป็นจำนวนมาก

องค์ประกอบของพิธี	โลกาในการประกอบพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธี	เครื่องประกอบพิธี	ขั้นตอนการประกอบพิธี	บททำขวัญ				ข้อห้ามและความเชื่อ	
					โครงสร้างสำนวน मुखปุระ		โครงสร้างสำนวนลักษณ			
กลุ่มชน										
ไทย	ทำพิธีที่บ้านของเจ้าสาวในวันแต่งงาน ตอนเช้าหลังเสร็จจากพิธีสงฆ์ นิยมเลือกวันข้างขึ้นในเดือนคู่ โดยเฉพาะ เดือน ๔ และ เดือน ๖ เป็นฤกษ์ประกอบพิธี	๑. เจ้าป้าและเจ้าสาว ๒. หมอขวัญ ๓. พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูง	๑. ชันไหว้ครู ๒. ชันน้ำมนตร์ ๓. เครื่องเช่นผีในขบวนขันหมาก ๔. ธงแดง ๕. ผ้าไหว้ผี ๖. ด้ายสายสิญจน์สำหรับผูกข้อมือ	๑. ไหว้ครู ๒. ทำน้ำมนตร์ ๓. หมอขวัญและผู้ร่วมพิธีจุดธูป และนำธูปแดงปักที่เครื่องเช่นผี ๔. คู่บ่าวสาวมอบเงินสินสอด ๕. กล่าวทำขวัญ ๖. ไหว้ผี (ไหว้ ๓ ท่า) ๗. ผูกข้อมือ (พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูงผูก)	๑. บทบูชาพระรัตนตรัย ๒. บทชุมนุมเทวดา มี - บทสัคเค - บทสัคเคแปล (อย่างย่อ) ๓. บทเช่นผี ๔. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๕. บทสอนป่าวสาว ๖. บทให้พร	๑. บทเช่นผี ๒. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๓. บทสอนป่าวสาว ๔. บทให้พร (ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ มีเนื้อหาเหมือนกับสำนวน मुखปุระ)				๑. ห้ามประกอบพิธีในวันพุธ เดือนคี่ และช่วงเช้าพรรษา ๒. ความเชื่อเรื่องผี ๓. ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ ขันหมาก ผ้าไหว้ผี ขนมน้ำเงินหางยาว และธูปแดง ๔. ความเชื่อเรื่องเลขมงคล ๕. ความเชื่อเรื่องการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว
ไทยพวน	เหมือนกับกลุ่มคนไทย	๑. เจ้าป้าและเจ้าสาว ๒. หมอขวัญ ๓. พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูง	๑. ชันไหว้ครู ๒. เครื่องเช่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีปูย่าตายาย (หมอพรบางคนนำเครื่องเช่นในขบวนขันหมากแบบธรรมเนียมไทยมาเช่นรวมกัน) ๓. ผ้าไหว้ผี ๔. พาชขวัญ ๕. ดอกไม้ หรือกิ่งไม้ สำหรับพ่ายเหล่า ๖. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือ และโยงจากหมอพรไปยังคู่บ่าวสาวให้ประนมมือถือขณะกล่าวสุขวัญ	๑. ไหว้ครู ๒. ไหว้ผี ๓. กล่าวสุขวัญ ๔. พ่ายเหล่า (กรณีใช้บทสุขวัญภาษาพวน) ๕. คู่บ่าวสาวป้อนไข่ขวัญให้กันและกันกิน ๖. หมอพรป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน ๗. ผูกข้อมือ (หมอพรให้พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูงผูก)	ภาษาไทย ๑. บทบูชาพระรัตนตรัย ๒. บทชุมนุมเทวดา มี - บทสัคเค - บทสัคเคแปล (อย่างย่อ) ๓. บทเช่นผี ๔. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๕. บทสอนป่าวสาว ๖. บทให้พร	ภาษาพวน ๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้บทสัคเค ๒. บทขึ้นต้น ก้าวถึง - วาระอันเป็นมงคล - บรรยายเครื่องประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี ๓. บทให้พร ๔. บทเสียดขวัญ ๕. บทพ่ายเหล่า กล่าวถึง - บทกล่าวกำเหนิด้าย - บทบรรยายการพ่ายเหล่า - บทเสียดขวัญ - บทขอพร (ให้)	ภาษาไทย ๑. บทเช่นผี ๒. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๓. บทสอนป่าวสาว ๔. บทให้พร (ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ มีเนื้อหาเหมือนกับสำนวน मुखปุระ)	ภาษาพวน ๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้บทสัคเค ๒. บทขึ้นต้น กล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล ๓. บทบรรยายเครื่องประกอบพิธี ๔. บทเสียดขวัญ ๕. บทให้พร ๖. บทสอนป่าวสาว ๗. บทพ่ายเหล่า กล่าวถึง - บทกล่าวกำเหนิด้าย - บทบรรยายการพ่ายเหล่า - บทเสียดขวัญ - บทขอพร (ให้พร)	๑. ห้ามประกอบพิธีในวันพุธ เดือนคี่ วันข้างขึ้น และแรม ๑๑ ค่ำ และ ๑๔ ค่ำ ช่วงเช้าพรรษา และช่วงที่มีคนตายภายในบ้านของเจ้าป้าหรือเจ้าสาว ๒. ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ พาชขวัญ ดอกพุด กิ่งทับทิม เหยียดูปบาท ไข่ต้ม น้ำมะพร้าวอ่อน และเหล่า ๓. ความเชื่อเรื่องเลขมงคล ๔. ความเชื่อเรื่องมีปูย่าตายาย ๕. ความเชื่อเรื่องการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว	
ไทยเขมร	เหมือนกับกลุ่มคนไทย	๑. เจ้าป้าและเจ้าสาว ๒. หมอขวัญ ๓. พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูง	๑. ชันไหว้ครู ๒. ชันใส่ข้าวสารปักแวนเทียน ๓. ชันน้ำมนตร์ ๔. ใบพลู ๑๐ ใบ ๕. ใบพลู ๔ ใบ สำหรับให้คู่บ่าวสาวประนมมือถือคนละ ๒ ใบ ขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญ ๖. เครื่องเช่นจะตุ้ม ๗. บายปะลิ่ง ๘. เปียนตาสะลา (พานเดินเหล่า) ๙. รวงชมโกนกะมอม (ดอกขอลูกสาว) ๑๐. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือ	๑. ไหว้ครู ๒. ทำน้ำมนตร์ ๓. คู่บ่าวสาวกราบหมอขวัญ ๔. พิธีเช่นจะตุ้ม ร่วมกับเวียนเปียนตาสะลา ๕. กล่าวทำขวัญ ๖. เวียนเทียน (ไม่ร้องเพลงเวียนเทียน) ๗. ป้อนควั่นเทียน ๘. คู่บ่าวสาวมอบเงินสินสอด ๙. หมอขวัญมอบบายปะลิ่งให้คู่บ่าวสาว ๑๐. ไหว้ผี (ไหว้ ๓ ท่า) หมอขวัญบางคนนำธรรมเนียมไหว้ผีแบบไทยมาปรับใช้ ๑๑. มงกั่วลจองโต (หมอขวัญ พ่อแม่ ญาติ และเพื่อนฝูงผูก)	ภาษาไทย ๑. บทชุมนุมเทวดา มี - บทสัคเค - บทอัญเชิญเทวดา ๒. บทเช่นผี ๓. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๔. บทสอนป่าวสาว ๕. บทให้พร	ภาษาเขมร	ภาษาไทย ๑. บทเช่นผี ๒. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน ๓. บทสอนป่าวสาว ๔. บทให้พร (ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ มีเนื้อหาเหมือนกับสำนวน मुखปุระ)	ภาษาเขมร	๑. ห้ามประกอบพิธีในวันพุธ และเดือนคี่ ๒. ห้ามผู้ที่เป็นหม้ายเข้าร่วมเวียนเทียน ๓. ความเชื่อเรื่องเทียนในเปียนตาสะลา ๔. ความเชื่อเรื่องมีปูย่าตายาย ๕. ความเชื่อเรื่องเลขมงคล ๖. ความเชื่อเรื่องการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว	

๓. การเปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญบ่าวสาว

ก. การเปรียบเทียบบททำขวัญบ่าวสาว

บททำขวัญบ่าวสาวทุกกลุ่มมีบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์เหมือนกัน และใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยยาวเหมือนกัน

๑. บททำขวัญสำนวนมุขปาฐะ แบ่งได้เป็น ๒ แบบ ดังนี้

๑.๑ บททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่ใช้ภาษาไทย พบว่าหมอขวัญทั้ง ๓ กลุ่มชน ใช้ภาษาไทยเหมือนกัน มีโครงสร้างและเนื้อหาเหมือนกัน เพราะหมอขวัญใช้ตำราเล่มเดียวกันจากหนังสือ "พิธีทำขวัญและแหล่งต่าง ๆ" ประกอบด้วย บทบูชาพระรัตนตรัย บทชุมนุมเทวดา บทเซ่นผี บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน บทสอนบ่าวสาว และบทให้พร

๑.๒ บททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่ใช้ภาษาพวน พบในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลหนองยาว แต่ไม่พบในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่ามาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว เพราะขาดผู้สืบทอด มีโครงสร้าง เนื้อหา และภาษาต่างจากบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่ใช้ภาษาไทย แต่มีบทชุมนุมเทวดาที่ใช้ "บทสัดเค" เหมือนกัน บททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่ใช้ภาษาพวน ประกอบด้วย บทชุมนุมเทวดา บทขึ้นต้น บทให้พร บทเฮี้ยกขวัญ และบทฟายเหล่า ซึ่งสามารถแสดงโครงสร้างบททำขวัญเป็นตารางได้ดังนี้

โครงสร้างบททำขวัญ	เนื้อหาสำนวนมุขปาฐะ
บทนำ	- บทชุมนุมเทวดา
บทดำเนินเรื่อง	- บทขึ้นต้น - บทให้พร - บทเฮี้ยกขวัญ - บทฟายเหล่า
บทจบ	- บทขอพร หรือบทให้พร

เป็นที่น่าสังเกตว่าภาษาและเนื้อหาของบทเหี้ยกขวัญในบทสູ່ขวัญภาค* บทขึ้นต้น บทให้พร และบทเหี้ยกขวัญ ในพิธีสູ່ขวัญติดสຶกใหม่** และบทสູ່ขวัญบ่าวสาว*** ของ หมอขวัญคนเดียวกันใช้เหมือนกัน หมอขวัญอธิบายว่า สาเหตุที่เหมือนกันเพราะบทสູ່ขวัญทั้ง ๓ ประเภท เป็นบทสູ່ขวัญที่เกี่ยวข้องกับคน ดังนั้นจึงนำบทต่าง ๆ ดังกล่าวมาปรับใช้ร่วมกันได้

๒. บททำขวัญสำนวนหลายลักษณะ แบ่งได้เป็น ๒ แบบ ดังนี้

๒.๑ บททำขวัญสำนวนหลายลักษณะที่ใช้ภาษาไทย หมอขวัญทั้ง ๓ กลุ่ม มีเหมือนกัน เพราะใช้ตำราเล่มเดียวกัน แต่ก็มีเนื้อหาต่างจากสำนวนมุขปาฐะ เพราะไม่มีบทนำ ได้แก่ บทบูชาพระรัตนตรัย และบทชุมนุมเทวดา ที่หมอขวัญจะใช้กล่าวในพิธีทำขวัญ

๒.๒ บททำขวัญสำนวนหลายลักษณะที่ใช้ภาษาพวน ใช้เฉพาะในกลุ่ม คนไทยพวน ที่ตำบลหนองยาว มีโครงสร้างและเนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนสำนวนมุขปาฐะที่ใช้ ภาษาพวน เนื้อหาที่เหมือนกัน ได้แก่ บทชุมนุมเทวดา บทขึ้นต้น บทเหี้ยกขวัญ บทขอพร และ บทฟ่ายเกล้า ส่วนเนื้อหาที่ต่างกัน ได้แก่ บทสอนบ่าวสาวที่พบแต่ในสำนวนหลายลักษณะ

โครงสร้างบททำขวัญ	เนื้อหาสำนวนหลายลักษณะ
บทนำ	- บทชุมนุมเทวดา
บทดำเนินเรื่อง	- บทขึ้นต้น - บทเหี้ยกขวัญ - บทให้พร - บทสอนบ่าวสาว - บทฟ่ายเกล้า
บทจบ	- บทขอพร หรือบทให้พร

*ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๗-๔๘๘.

**ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญติดสຶกใหม่ สำนวนที่ ๒, ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๙-๕๐๑.

***ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๑, ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๒-๕๐๕.

จากตารางบททำขวัญบ่าวสาวจำนวนมุขปาฐะและจำนวนลายลักษณ์ที่ใช้ภาษาพวนข้างต้น แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างที่เหมือนกัน และมีเนื้อหาเหมือนกันเกือบหมดและสลับที่กันได้ แต่มีข้อแตกต่างกันที่จำนวนมุขปาฐะไม่มีเนื้อหาบทสอนบ่าวสาว ดังนั้นจำนวนลายลักษณ์จึงมีความสมบูรณ์ด้านเนื้อหามากกว่า และมีโอกาสเป็นไปได้ที่หมอขวัญไทยพวนจำบททำขวัญจากจำนวนลายลักษณ์ แล้วถ่ายทอดเป็นจำนวนมุขปาฐะในพิธีทำขวัญ เนื้อหาบทสอนบ่าวสาวที่พบในจำนวนลายลักษณ์นั้นสอนสามีให้ขยันทำมาหากินและรักภรรยา และสอนภรรยาให้รักแม่ของสามี อย่านอกใจสามีและออกไปเที่ยวตอนกลางคืน ตลอดจนแบ่งปันอาหารที่ได้ให้กับเครือญาติ ซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวขยาย ดังความที่ว่า

“...เจ้าเป็นเขยให้เจ้ามีใจกว้าง เจ้าอย่าได้อวดอ้างศัพท์สิ่งอันใด ไรไก่อให้เจ้าว่าไซ โไลหมาให้เจ้าว่าเซ ไรวัวไรควายให้เจ้าว่าฮือ เจ้าอย่าดี้อะเตี้ยชุยลุยต่อหน้าเจ้าโคตร เจ้าอย่าได้ปากโหดศัพท์สิ่งอันใด ให้เจ้ามีความเหลื่อมใสดอมนางแทบให้ เจ้าเป็นลูกสะใภ้ให้เจ้าฮักแม่ผัว อย่านอนได้เวลานัว ๆ ขวัญยังเชิงขู่ เจ้าผู้ฮักปรรณพิงกรรม ถึงเดือนดำเจ้าอย่าได้เที่ยวเล่นยามค่ำ เอือนหลังต๋านั่นแม่นเอือนอว่ ชายคาสูงหลังใหญ่ ทอดคะไดใส่บ้านลม หลังกลม ๆ นั่นคือเอือนพ้อ เกยชานต่อหลังสูงนั่นคือเอือนลุงและเอือนป้า หลังหน้ากว้างตั้งใส่แขนนางลายลงกมฮูปขนาดแป้นปูฮาบมุงกระเบื้องดินขอ มีหอเย็นหลังสูงพร้อมพาด โหงม้ออาจแขวนหิงอาซาไนย์ ใโในเอือนโองน้ำบ่อแก้ว หลังนั้นพ้อมอบให้แล้วแก่ลูกทั้งสอง ให้เจ้ามาปูนปองกินทานบ่อให้ ให้เจ้าได้ฮอดฮ้อยเย็นยั้งเทียรระคา เจ้าได้กินซิ่นให้ เจ้าส่งเอือนอว่ เจ้าได้กินปลาให้เจ้าส่งเอือนย่า...”^{๑๗}

ข. การเปรียบเทียบพิธีทำขวัญบ่าวสาว

๑. โอกาสในการประกอบพิธี

กลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร นิยมจัดพิธีแต่งงานในวันข้างขึ้น เดือนคู่ ตอนเช้า วันเสาร์และวันอาทิตย์เหมือนกัน โดยเฉพาะในเดือน ๔ และ เดือน ๖ จะนิยมจัดกันมาก เพราะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา

๒. เครื่องประกอบพิธี

จากตารางที่ ๖ พบว่ามีเครื่องประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนขณะเดียวกันก็มีเครื่องประกอบพิธีในบางกลุ่มชนที่รับจากกลุ่มชนอื่นมาปรับใช้ร่วมด้วย และมี

^{๑๗}บทสุขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๖๐-๕๖๑.

เครื่องประกอบพิธีบางอย่างเหมือนกัน

๑) เครื่องประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชน มีดังนี้

๑.๑) เครื่องประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทย
ได้แก่ เครื่องเช่นในขบวนขันหมาก ธงแดง และผ้าไหว้ผี

๑.๒) เครื่องประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทยพวน ได้แก่ เครื่องเช่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีปูย่าตายาย พาชวีญ ดอกไม้หรือกิ่งไม้สำหรับ
พายเหล้า และด้ายสายสิญจน์ที่โยงจากหมอพรไปยังคู่บ่าวสาว

๑.๓) เครื่องประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเขมร ได้แก่ ขันใส่ข้าวสารปักแฉ้นเทียน ใบพลู ๑๐ ใบ สำหรับพรมน้ำมนตร์ ใบพลู ๔ ใบ
สำหรับให้คู่บ่าวสาวประนมมือถือคนละ ๒ ใบ เครื่องแขวนจะตุ้ม บายปะลิ่ง เปียนดาสะลา (พาน
เดินเหล้า) และรวงชมโกนกะมอม (โตกขอลูกสาว)

๒) เครื่องประกอบพิธีที่รับจากกลุ่มชนอื่นมาปรับใช้ พบในกลุ่มคนไทยพวนที่หมอชวีญนำเครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยมาปรับใช้ร่วมกับเครื่องประกอบพิธีของกลุ่มตนเมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว ได้แก่ เครื่องเช่นในขบวนขันหมาก และผ้าไหว้ผี

๓) เครื่องประกอบพิธีที่มีใช้เหมือนกัน ได้แก่

๓.๑) ขันไหว้ครู และด้ายสายสิญจน์สำหรับผูกข้อมือ (พบทั้ง
๓ กลุ่มชน)

๓.๒) ขันน้ำมนตร์ (พบในกลุ่มคนไทยและไทยเขมร) สาเหตุที่ไม่
พบในพิธีทำชวีญบ่าวสาวของกลุ่มคนไทยพวน เพราะหมอชวีญจะพายเหล้า (พรมเหล้า) ใส่คู่
บ่าวสาวแทนน้ำมนตร์

๓. ขั้นตอนการประกอบพิธี แบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชน มีดังนี้

๑.๑) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่ม
คนไทย ได้แก่ หมอชวีญและผู้ร่วมพิธีจุดธูปแล้วนำธงแดงปักที่เครื่องเช่นผี และการไหว้ผี (ไหว้
๓ ท่า)

๑.๒) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่ม
คนไทยพวน ได้แก่ การพายเหล้า (กรณีใช้ชวีญภาษาพวน) คู่บ่าวสาวป้อนไข่ชวีญให้กันและ
กันกิน และหมอชวีญป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน

๑.๓) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเขมร ได้แก่ คู่บ่าวสาวกราบหมอขวัญ พิธีแหวนจะตุ้มร่วมกับเวียนเปียนดาสะลาและยกรวงชมโกนกะมอม การเวียนเทียน (ไม่ร้องเพลงเวียนเทียนเหมือนพิธีทำขวัญจุกและพิธีทำขวัญนาค) การป้อนควันเทียน และหมอขวัญมอบบายปะลิ่งให้คู่บ่าวสาว

๒) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่รับจากกลุ่มชนอื่นมาปรับใช้ โดยหมอขวัญไทยพวนและหมอขวัญไทยเขมรบางคนนำขั้นตอนการไหว้ผีของหมอขวัญไทยมาปรับใช้ หมอขวัญไทยพวนจะใช้ผ้าไหว้ผี แต่ไม่ให้คู่บ่าวสาวทำทำไหว้ผี (ไหว้ ๓ ท่า) ส่วนหมอขวัญไทยเขมรจะไม่ใช้ผ้าไหว้ผี แต่ให้คู่บ่าวสาวทำทำไหว้ผี (ไหว้ ๓ ท่า)

๓) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่มีเหมือนกัน ได้แก่

๓.๑) การไหว้ครู การกล่าวทำขวัญ และการผูกข้อมือ (พบทั้ง ๓ กลุ่มชน)

๓.๒) การทำน้มนตร์ และคู่บ่าวสาวมอบเงินสินสอดให้พ่อแม่ (พบในกลุ่มคนไทยและไทยเขมร)

๔. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี มีดังนี้

๑) ข้อห้ามโอกาสในการประกอบพิธีเหมือนกัน คือ ห้ามจัดพิธีในวันพุธ เดือนคี่ นอกจากนั้นคนไทยพวนยังห้ามจัดพิธีในวันข้างขึ้นและแรม ๑๑ ค่ำ และ ๑๔ ค่ำ และช่วงที่มีคนตายภายในบ้านของเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาว

๒) ข้อห้ามผู้เข้าร่วมพิธี พบเฉพาะกลุ่มคนไทยเขมรในขั้นตอนการเวียนเทียนที่ห้ามผู้ที่เป็นหม้ายเข้าร่วมเวียนเทียน

๓) ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี แต่ละกลุ่มชนใช้เครื่องประกอบพิธีต่างกัน จึงมีความเชื่อในเครื่องประกอบพิธีนั้นต่างกันด้วย มีดังนี้

๓.๑) ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทย ได้แก่ ขึ้นหมาก ผ้าไหว้ผี ขนมจีนหางยาว และธงแดง

๓.๒) ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยพวน ได้แก่ พาขวัญ ดอกพุด กิ่งทับทิม เหยี่ยวบาท น้ามะพร้าวอ่อน และเหล้า

๓.๓) ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธีของกลุ่มคนไทยเขมร ได้แก่ เทียนในเปียนดาสะลา

๔) ความเชื่อเรื่องเลขมงคลและการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว เหมือนกันทุกกลุ่มชน

๕) ความเชื่อเรื่องผี กลุ่มชนทั้ง ๓ กลุ่ม ต่างเชื่อเรื่องผีเหมือนกัน โดยเฉพาะผีปู่ย่าตายาย ซึ่งกลุ่มคนไทยเขมรจะแสดงความเชื่อนี้ออกมามากกว่ากลุ่มคนไทยและไทยพวน เห็นได้จากเครื่องประกอบพิธี (บายปะลิ่ง และเครื่องแขวนจะตุ่ม) การประกอบพิธีแขวนจะตุ่ม หรือการประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาวในกรณีผีผีที่มุ่งบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าตายายรับรู้เป็นสำคัญ แสดงให้เห็นว่าคนไทยเขมรให้ความสำคัญกับผีปู่ย่าตายายเป็นอย่างยิ่ง

พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสักใหม่ และพิธีสู่ขวัญบ่าวสาว ที่กล่าวข้างต้น เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตซึ่งเป็นการเปลี่ยนสถานะภาพของคน จึงมีบททำขวัญซึ่งมีโครงสร้างร่วมกัน สรุปได้ดังนี้

๑. บทนำ ได้แก่

๑.๑ บทบูชาพระรัตนตรัย มีเนื้อหากล่าวบูชาพระรัตนตรัย

๑.๒ บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในมาร่วมพิธี ประกอบด้วย บทสัคเค และบทสัคเคแปล

๒. บทดำเนินเรื่อง ได้แก่

๑.๑ บทสอน มีเนื้อหากล่าวสอนนาค ทิดสักใหม่ และคู่บ่าวสาวในเรื่องการปรับตัวให้เข้ากับสถานะภาพใหม่

๑.๒ บทเรียกขวัญ มีเนื้อหาเรียกขวัญของผู้รับขวัญที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับเข้าสู่ตัวผู้รับขวัญ

๓. บทจบ นิยมจบด้วย "บทให้พร" แก่ผู้รับขวัญ มีทั้งบทให้พรที่เป็นภาษาไทยหรือภาษาพวน และคาถาบาลี

หมอขวัญ

เป็นผู้ประกอบพิธีที่สำคัญในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิต จากการเก็บข้อมูลที่ตำบลหนองยาว ตำบลเมืองเก่า อำเภอพนมสารคาม และตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา พบหมอขวัญไทยจำนวน ๖ คน หมอขวัญไทยพวนจำนวน ๘ คน และหมอขวัญไทยเขมรจำนวน ๑๓ คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ก. หมอขวัญไทย จำนวน ๖ คน มีดังนี้

๑. นายจวน อรุณโรจน์ ไม่ประกอบอาชีพ

๒. นายผืน วงศ์บุญเพ็ง อาชีพหลัก ทำไร่

๓. นายวันทา มาปรีดา อาชีพหลัก ทำนาทำไร่

๔. นางวิไล ธารอุดม อาชีพหลัก นักแสดงลิเก

๕. นายสุดใจ วงษ์ปุ่น อาชีพหลัก พนักงานโรงงาน

๖. นายสุวรรณ ปิ่นแก้ว อาชีพหลัก ทำไร่

ข. หมอขวัญไทยพวน จำนวน ๘ คน มีดังนี้

๑. นายบุญรอด อุ่นหะวงค์	ไม่ประกอบอาชีพ
๒. นายบุญอยู่ วิยะบุญ	อาชีพหลัก ขับรถรับจ้าง
๓. นายพร้อม ใหม่สุวรรณ	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๔. นายพุ่ม โสถานนท์	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๕. นายละมุล อัมพระวา	อาชีพหลัก เลี้ยงสัตว์
๖. นายสงวน กิยาหัตถ์	อาชีพหลัก ค้าขาย
๗. นายสุนทร ยะอนันต์	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๘. นายสุวรรณ เหนียงทอง	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่

ค. หมอขวัญไทยเขมร จำนวน ๑๓ คน มีดังนี้

๑. นางกาญจนา พงษ์เจริญ	อาชีพหลัก หมอขวัญ
๒. นายชัน วงษ์กำภู	อาชีพหลัก ทำไร่
๓. นายจ้อย วิเศษกุล	อาชีพหลัก ทำนา
๔. นายฉลวย วิเศษกุล	อาชีพหลัก ทำนา
๕. นายชิน นพพวง	อาชีพหลัก ทำไร่
๖. นายทองพูน สารกุล	ไม่ประกอบอาชีพ
๗. นางบัวรา หงษ์ขุน	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๘. นายบัวหลวง หงษ์ขุน	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๙. นายบุญโถม พงษ์เจริญ	อาชีพหลัก หมอขวัญ
๑๐. นายประยัด จาบกุล	อาชีพหลัก ทำนาทำไร่
๑๑. นายลำไย เทียนวงศ์	อาชีพหลัก ทำไร่ และหมอไสยศาสตร์
๑๒. นายสนอง จาบกุล	อาชีพหลัก ทำนา
๑๓. นายห่วย อัจจกุล	อาชีพหลัก ทำนา

ง. ประเภทของหมอขวัญ

หมอขวัญเหล่านี้ล้วนเป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตทั้งสิ้น สามารถแบ่งหมอขวัญได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ หมอขวัญที่ประกอบอาชีพทำขวัญเป็นอาชีพเสริม และหมอขวัญที่ประกอบอาชีพทำขวัญเป็นอาชีพหลัก

๑. หมอขวัญที่ประกอบอาชีพทำขวัญเป็นอาชีพเสริม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ เป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพทำขวัญเป็นอาชีพรอง มีรายได้จากการทำขวัญประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ บาทต่อครั้ง

๒. หมอขวัญที่ประกอบพิธีทำขวัญเป็นอาชีพหลัก มีเพียง ๒ คน ได้แก่ นายบุญโถม พงษ์เจริญ และนางกาญจนา พงษ์เจริญ ซึ่งเป็นสามีภรรยาด้วยกัน มีรายได้จากการทำขวัญประมาณ ๑,๕๐๐-๒,๐๐๐ บาทต่อครั้ง

หมอขวัญพบว่า มีทั้งหมอขวัญผู้ชาย และหมอขวัญผู้หญิง ส่วนใหญ่เป็นหมอขวัญผู้ชาย หมอขวัญผู้ชายที่ประกอบพิธีเพียงคนเดียว เจ้าภาพส่วนมากจะหาหมอขวัญภายในหมู่บ้านของตนก่อนเป็นอันดับแรก แต่ถ้าหมอขวัญไม่ว่าง ก็จะไปหาหมอขวัญจากกลุ่มชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้าน พบมากในตำบลหนองยาว ส่วนหมอขวัญผู้หญิงพบเฉพาะในพิธีทำขวัญนาที่ประกอบพิธีร่วมกับหมอขวัญผู้ชาย เพราะเจ้าภาพต้องการแสดงสถานภาพทางสังคมว่าเป็นผู้มีฐานะดีที่มีเงินจ้างหมอขวัญได้ ๒ คน มาประกอบพิธีให้

๑. สถานภาพของหมอขวัญ

หมอขวัญจะต้องมีสิ่งๆ ที่เรียกว่า "สถานภาพหมอขวัญ" ซึ่งใช้เป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจจ้างของเจ้าภาพ ซึ่งมีผลต่อจำนวนงานที่รับของหมอขวัญ ปัจจัยที่มีผลต่อสถานภาพหมอขวัญมี ๔ ประการ ได้แก่

๑. ความรู้ความสามารถในพิธีทำขวัญ และความรู้ด้านอื่น เช่น โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ตลอดจนความรู้เรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การตั้งศาลพระภูมิและศาลเจ้าที่ การเซ่นทำวกรุงพาลี พิธีขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๒. เป็นคนดีมีคุณธรรม ที่ไม่ทำผิดศีล มีมนุษยสัมพันธ์ดี ชอบช่วยเหลืองานต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น

๓. ประสบการณ์ในการทำขวัญ ถ้าหมอขวัญผู้ใดประกอบอาชีพเป็นหมอขวัญมานานหลายสิบปี ชาวบ้านก็จะให้ความนับถือและเชื่อมั่นในตัวหมอขวัญผู้นั้นมากขึ้นตามไปด้วย

๔. ได้บวชเรียนมาแล้ว เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกจ้างหมอขวัญ เพราะหมอขวัญที่เคยบวชเป็นพระสงฆ์มาแล้ว ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ถูกขัดเกลามาให้บริสุทธิ์แล้ว และมีความรู้เรื่องความประพฤติกุศลและวินัยของสงฆ์เป็นอย่างดี จึงควรให้เป็นผู้สอนนาคน ทิดสี่กใหม่ และคู่บ่าวสาว แต่ถ้าหมอขวัญผู้ใดไม่เคยบวชเป็นพระสงฆ์มาก่อนจะไม่ใช่ที่ยอมรับของชาวบ้าน

๕. ความอาวุโส เป็นส่วนประกอบหนึ่งสำหรับการตัดสินใจเลือกหมอขวัญของเจ้าภาพ ถ้าหมอขวัญผู้ใดมีอายุมาก ยังไม่ถึงขั้นมีอาการหลงลืม ชาวบ้านจะให้ความศรัทธาและเคารพนับถือ

๖. สำเนียงสวด หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "แหล่" ชาวบ้านจะนิยมหมอขวัญที่สวดเสียงดัง ฟังชัด และมีทำนองสวดอันไพเราะ โดยเฉพาะคนไทยพวนจะนิยมหมอพรที่มีน้ำเสียงห้าว

๗. มีบรรพบุรุษที่เป็นหมอขวัญ หมอขวัญที่มีบรรพบุรุษ ได้แก่ ปู่ ตา หรือพ่อ ประกอบอาชีพเป็นหมอขวัญมาก่อนแล้วนั้น จะเป็นส่วนที่ช่วยส่งเสริมความน่าเชื่อถือในตัวหมอขวัญผู้นั้นมากขึ้น

๘. บุคลิกภาพ บุคลิกภาพของหมอขวัญแต่ละคนในขณะประกอบพิธีจะแตกต่างกัน หมอขวัญบางคนชอบดื่มเหล้าในขณะกล่าวทำขวัญ หมอขวัญบางคนชอบพูดคุยกับผู้ร่วมพิธีขณะกล่าวทำขวัญ หรือหมอขวัญบางคนนั่งตัวไม่ตรงโยกเยกไปมาขณะกล่าวทำขวัญ หมอขวัญประเภทดังกล่าวจะไม่เป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้าน เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพไม่ดี ส่งผลให้ชาวบ้านไม่จ้างหมอขวัญที่มีบุคลิกดังกล่าวมาประกอบพิธีทำขวัญ

๙. ไม่เคยเป็นหม้าย (กรณีหมอขวัญที่ทำพิธีทำขวัญบ่าวสาว) เนื่องจากหย่ากับภรรยาหรือภรรยาเสียชีวิต เจ้าภาพจะไม่จ้างหมอขวัญคนดังกล่าวมาประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาว เพราะเชื่อว่าจะส่งผลต่อชีวิตคู่บ่าวสาวในทางที่ไม่ดี อาจทำให้บ่าวสาวหย่ากันหรือภรรยาเสียชีวิตไปก่อนเหมือนกับหมอขวัญที่ประกอบพิธีให้

นอกจากนี้หมอขวัญยังมีลักษณะพิเศษที่นอกจากทำพิธีในกลุ่มชนตนเองแล้ว ยังทำพิธีให้กับกลุ่มชนอื่น ซึ่งช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนและวัฒนธรรมนิยมพิธีทำขวัญบางอย่างจากกลุ่มชนอื่นมาปรับใช้ในกลุ่มชนของตน

หมอขวัญที่ทำพิธีทั้งในกลุ่มชนตนเองและกลุ่มชนอื่นพบในตำบลหนองยาว ที่มีกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมรตั้งบ้านเรือนสลับกัน ด้วยสาเหตุนี้ ทำให้ชาวบ้านทั้ง ๓ กลุ่มชน มีโอกาสพบปะสังสรรค์และติดต่อค้าขายกันคุ้นเคยกัน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกัน หมอขวัญต่างกลุ่มชนหลายคนเป็นเพื่อนที่เคยเที่ยวเล่นสนุกกันมาตั้งแต่วัยรุ่น เมื่อหมอขวัญภายในหมู่บ้านไม่ว่างเพราะรับงานคนอื่นไว้แล้ว เจ้าภาพจะจ้างหมอขวัญกลุ่มชนอื่นที่ไม่ได้รับงานไว้จากหมู่บ้านใกล้เคียงมาทำพิธีให้ ดังนั้นจึงพบการแลกเปลี่ยนตัวหมอขวัญระหว่างกลุ่มชนกันบ่อยครั้ง โดยเฉพาะพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่นิยมจัดในเดือน ๔ และ เดือน ๖ ซึ่งเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา

แม้ว่ากลุ่มชนต่าง ๆ ในตำบลหนองยาว จะให้หมอขวัญจากกลุ่มชนอื่นมาประกอบพิธีได้ แต่ก็ยังมีบางกลุ่มชนที่มีเงื่อนไขทางสังคม ทำให้หมอขวัญมีข้อจำกัดในการประกอบพิธี ได้แก่ กลุ่ม

คนไทยเขมร ที่บ้านต้นนา หมอขวัญไทยและหมอขวัญไทยพวนที่เข้าไปทำพิธี จะต้องทำพิธีแบบธรรมเนียมไทยเขมร เห็นได้ชัดในพิธีแซนจะตุ้มในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตที่สงวนไว้ให้เป็นหน้าที่ของคนเฒ่าคนแก่ไทยเขมรเป็นผู้ทำพิธี เนื่องจากบริบททางสังคมของคนไทยเขมรเชื่อในเรื่องผีป๋วย่าตายายอย่างเคร่งครัด

ส่วนหมอขวัญไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า เป็นหมอขวัญที่ทำพิธีภายในกลุ่มชนของตนเอง และกลุ่มชนอื่น กลุ่มชนอื่น ได้แก่ กลุ่มคนไทยที่ตำบลบาง อำเภอราชสาส์น และกลุ่มคนไทยที่ตำบลพนมสารคาม ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกัน หมอขวัญได้ออกนอกพื้นที่ไปทำพิธีให้กับคนไทยในพื้นที่ดังกล่าวบ่อยครั้ง เพราะหมอขวัญไทยในตำบลบางคาและตำบลพนมสารคามมีจำนวนน้อย เมื่อถึงช่วงที่นิยมจัดงานบวชและงานแต่งงาน คนไทยทั้ง ๒ ตำบล จะจ้างหมอขวัญไทยพวนไปประกอบพิธีแบบธรรมเนียมไทย ถึงแม้ว่ากลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่าเป็นคนไทยพวนกลุ่มใหญ่เช่นเดียวกับคนไทยพวนที่ตำบลดงน้อย แต่มีความเข้มแข็งของชุมชนน้อยกว่า เพราะเป็นสังคมเปิด ซึ่งที่ตั้งของตำบลติดกับตัวอำเภอที่มีความเจริญและเป็นที่อยู่ของกลุ่มคนไทย ทำให้มีการติดต่อระหว่างกันและมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

แต่ก็มีหมอขวัญบางกลุ่มชนที่ทำพิธีอยู่แต่ในกลุ่มชนตนเอง หมอขวัญประเภทนี้จะไม่ออกไปทำพิธีให้กับกลุ่มชนอื่นนอกพื้นที่บ่อยครั้ง พบในกลุ่มหมอขวัญไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย ซึ่งเป็นชุมชนคนไทยเขมรกลุ่มใหญ่ที่สุดในจังหวัดจะเขิงเทรา ที่มีลักษณะเป็นสังคมปิดและอนุรักษ์พิธีต่าง ๆ ตามแบบอย่างคนไทยเขมรรุ่นก่อน สาเหตุที่หมอขวัญไทยเขมรไม่ออกนอกพื้นที่ไปทำพิธีให้กับกลุ่มชนอื่น เพราะพื้นที่ตำบลดงน้อยมีจำนวนประชากรไทยเขมรอยู่มาก ดังตัวอย่างเช่นพิธีทำขวัญบ่าวสาว เมื่อถึงฤกษ์แต่งงานที่เป็นที่นิยมในวันข้างขึ้นเดือนคู่ โดยเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ แต่ละหมู่บ้านจัดงานแต่งงานหลายแห่ง ทำให้หมอขวัญแต่ละคนรับงานไว้มาก หมอขวัญบางคนทำพิธีถึง ๓ แห่ง ภายในวันเดียว นอกจากนี้เจ้าภาพยังนิยมจ้างหมอขวัญในชุมชนตนเอง เพราะมีหมอขวัญที่ทำพิธีทำขวัญบ่าวสาวให้เลือกเป็นจำนวนมาก และชาวบ้านยังเชื่อว่าหมอขวัญไทยเขมรในชุมชนรู้ธรรมเนียมปฏิบัติแบบไทยเขมรได้ดีกว่าหมอขวัญจากกลุ่มชนอื่น ทำให้ผีป๋วย่าตายายซึ่งเป็นผีที่คนไทยเขมรให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่งรู้สึกพอใจ และร่วมอวยพรให้กับคู่บ่าวสาวให้มีแต่ความสุขความเจริญ

ตารางที่ ๘ แสดงการเปรียบเทียบพิธีทำขวัญข้าวตอนชนชาวจีนฮั่น

องค์ประกอบของพิธี กลุ่มชน	โอกาสในการประกอบพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธี	เครื่องประกอบพิธี		ขั้นตอนการประกอบพิธี		บททำขวัญ		ข้อห้ามและความเชื่อ	
							โครงสร้างสำนวน मुखปาฐะ	โครงสร้างสำนวน ฉายลักษณ์		
ไทย	ตอนชนชาวจีนฮั่น (เดือน ๓) ขณะที่ชนชาวจีนฮั่นจากลานนวดข้าว ไปเก็บที่ทุ่งในเที่ยวสุดท้าย	นิยมให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี	-		ผู้ประกอบพิธีเรียกขวัญของแม่โพสพในระหว่างทางที่ชนชาวจีนฮั่นจาก ลานนวดข้าวมาที่ทุ่งในเที่ยวสุดท้าย		กล่าวเรียกขวัญของแม่โพสพมาเข้าทุ่ง และขอพรแม่โพสพช่วยให้ ชายข้าวได้ราคาดี และให้ข้าวที่จะปลูกในปีหน้าเจริญงอกงามดี		-	๑. เชื่อว่าเป็นการเรียกขวัญของแม่โพสพจากลานนวดข้าวให้เข้ามา มาอยู่ในกายของแม่โพสพในทุ่ง ๒. แม่โพสพจะช่วยดูแลข้าวในทุ่ง
ไทยพวน	ตอนชนชาวจีนฮั่น (เดือน ๓) ในวันศุกร์ตอนเช้า มี ๒ ครั้ง ได้แก่ ๑. เมื่อชนชาวจีนฮั่นจากลานนวดข้าวไป เก็บที่ทุ่งในเที่ยวสุดท้าย ๒. เมื่อชนชาวจีนฮั่นเข้าทุ่งหมดแล้ว	ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี	ลานไปเก็บที่ สุดท้าย	เมื่อชนชาวจีนฮั่นหมดแล้ว	เมื่อชนชาวจีนฮั่นจากลานไป เก็บที่ทุ่งในเที่ยวสุดท้าย	เมื่อชนชาวจีนฮั่นหมดแล้ว	ภาษาไทย	ภาษาพวน	-	๑. ห้ามผู้ประกอบพิธีพูดกับผู้ใดขณะชนชาวจีนฮั่นจากลานไปที่ยังใน เที่ยวสุดท้าย เชื่อว่าจะทำให้แม่โพสพตกใจกลัวจนหนีไป ๒. ความเชื่อเรื่องพาวขวัญ ที่ช่วยล่อแม่โพสพให้กลับมาเข้าทุ่งได้ ๓. เชื่อว่าแม่โพสพจะช่วยดูแลรักษาข้าวให้พ้นจากสัตว์และเป็น เมล็ดพันธุ์ที่ดี
			๑. ชันไห้วคู้ ๒. พาวขวัญ ๓. เครื่องแต่งตัวแม่โพสพ	ผู้ประกอบพิธีคือพาวขวัญจาก ลานนวดข้าวไปวางในทุ่ง และ เรียกแม่โพสพให้เข้ามาที่ทุ่ง	๑. ผู้ประกอบพิธีวางเครื่องพาวขวัญ ที่ทุ่ง ๒. เรียกขวัญแม่โพสพ ๓. แต่งตัวแม่โพสพ	กล่าวเรียกแม่โพสพให้มาเข้าทุ่ง และขอพร แม่โพสพให้ปีหน้าได้ข้าวงามดีและเก็บเกี่ยว ได้เต็มทุ่ง	-			
ไทยเขมร	ตอนชนชาวจีนฮั่น (เดือน ๓) เมื่อชนชาวจีนฮั่นเข้าทุ่งหมดแล้ว	ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี	-		ผู้ประกอบพิธีเรียกแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในทุ่ง		ภาษาไทย	ภาษาเขมร	-	เชื่อว่าแม่โพสพจะช่วยให้ปีหน้าได้ข้าวงามดี
							กล่าวเรียกแม่โพสพเข้าทุ่ง และขอพรแม่โพสพ ให้ได้ข้าวจำนวนมากและข้าวที่จะปลูกในปีหน้า เจริญงอกงามดี	มีเนื้อหาเหมือนกับสำนวนภาษาไทย	-	

๔. การเปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง

ก. การเปรียบเทียบบททำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง

พบว่ามีทั้งบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่พบทั้ง ๓ กลุ่มชน และสำนวนลายลักษณ์ที่ได้มาจากหมอขวัญไทยเพียงกลุ่มชนเดียว ผู้วิจัยเลือกศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะบททำขวัญสำนวนมุขปาฐะที่มีเหมือนกัน ซึ่งสามารถแบ่งบททำขวัญได้เป็น ๒ แบบ ได้แก่ บททำขวัญภาษาไทย และบททำขวัญภาษาเขมร ที่เป็นคำพูดสั้น ๆ ซึ่งสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

๑. บททำขวัญภาษาไทย พบในกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร มีเนื้อหาเหมือนกัน คือ กล่าวเรียกแม่โพสพให้มากินเครื่องเซ่น และกล่าวขอพรแม่โพสพให้ข้าวเจริญงอกงามดีและครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข

๒. บททำขวัญภาษาเขมร พบในกลุ่มคนไทยเขมร

ข. การเปรียบเทียบพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง

๑. โอกาสในการประกอบพิธี

จากตารางที่ ๗ พบว่าโอกาสในการประกอบพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องจะทำได้ในวันศุกร์ตอนเช้าเหมือนกัน แต่เดือนที่ใช้ประกอบพิธีต่างกัน สามารถแบ่งได้ ๔ ช่วงเวลา ได้แก่

๑) ทำพิธีในเดือน ๑๐ หลังจากวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ (วันสารทไทย และวันสารทเขมร) ซึ่งตรงกับช่วงที่ข้าวตั้งท้อง พบในกลุ่มคนไทยและไทยเขมร

๒) ทำพิธีในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ (วันสารทพวน) พบในกลุ่มคนไทยพวน

๓) ทำพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ พบในกลุ่มคนไทยพวนที่บ้านเมืองแมด ตำบลเมืองเก่า อำเภอพนมสารคาม

๔) ทำพิธีในเดือน ๑๑ ช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้อง พบในกลุ่มคนไทยพวนที่บ้านหนองปาดอง ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า โอกาสในการทำพิธีสู่ขวัญข้าวของกลุ่มคนไทยพวนแตกต่างจากกลุ่มคนไทยและไทยเขมรที่ทำพิธีหลายช่วงเวลาด้วยกัน แต่ส่วนมากจะทำพิธีในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ (วันสารทพวน) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่วงเวลาการทำพิธีแต่เดิมของคนไทยพวนที่สืบทอดมาจากเมื่อครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางซึ่งเป็นที่สูง เหมาะสำหรับปลูกข้าวไร่โดยใช้วิธีปลูกแบบ "สักหลุม" หมายถึงการหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมด้วยการใช้

ไม่ไผ่ปล้องกระทุ้งดินแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงไปตามปล้องไม้ พันธุ์ข้าวที่ใช้จะเป็นพันธุ์ข้าวเบาที่ต้องการน้ำน้อยและข้าวออกรวงเร็ว เช่น ข้าวมะเขือ ข้าวมะลิ ข้าวดอก (ข้าวหาง)* เป็นต้น ใช้ระยะเวลาการปลูกจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ ๓-๔ เดือน โดยปลูกในเดือน ๘ ตรงกับปลายฤดูฝน เวลาที่ข้าวตั้งท้องจะตรงกับสิ้นเดือน ๙ เมื่อคนไทยพวนอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลเมืองเก่าและตำบลหนองยาวซึ่งเป็นที่ลุ่ม ก็ยังคงชินกับการปลูกข้าวด้วยวิธีการเดิมที่เคยทำมา ดังปรากฏในใบบอกสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่คนพวนกลุ่มใหญ่มาตั้งบ้านเรือน หลังจากถูกกวาดต้อนมา ได้กล่าวว่า ชาวลาวพวนที่บ้านท่าทรานถนัดปลูกข้าวไร่มากกว่าข้าวนาหว่าน^{๑๕} สอดคล้องกับกลุ่มคนไทยพวนที่บ้านหนองแสง ตำบลเขานินซ้อ อำเภอนมสามัคคี ซึ่งตั้งบนที่ราบเชิงเขา เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน ยังปลูกข้าวไร่ด้วยวิธีการสักลม^{๑๖} ต่างจากปัจจุบันที่พบเห็นแต่การปลูกข้าวแบบนาหว่านกันทุกครอบครัวในตำบลเมืองเก่าและตำบลหนองยาวซึ่งเป็นที่ลุ่ม

แม้ว่าวิธีการปลูกข้าวแบบดั้งเดิมของคนไทยพวนเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากต้องปรับวิธีการปลูกข้าวให้เหมาะกับสภาพภูมิประเทศ ทำให้ช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้องไม่ตรงกับประเพณีที่สืบทอดกันมา แต่ยังคงพบว่ามีบางครอบครัวที่ทำพิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ โดยมีประเพณีสารทพวนและงานบุญห่อข้าวประดับดินช่วยอนุรักษ์พิธีไว้ โดยเดือนให้คนไทยพวนไม่ลืมการสู่ขวัญข้าวในวันสารทพวนหลังจากทำบุญที่วัดในตอนเช้าแล้ว

แตกต่างจากกลุ่มคนไทยและไทยเขมรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ลุ่ม ซึ่งเหมาะสำหรับการปลูกข้าวแบบนาดำหรือนาหว่าน พันธุ์ข้าวที่ใช้จะใช้พันธุ์ข้าวหนักที่ต้องการน้ำมากและออกรวงช้า เช่น ข้าวพญาชุม ข้าวปิ่นแก้ว ข้าวนางเขียว ข้าวขาวเมืองกรุง* เป็นต้น ใช้ระยะเวลาการปลูกจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ ๖ เดือน โดยเริ่มปลูกในเดือน ๖ เดือน ๗ หรือ เดือน ๘ ตรงกับช่วงฤดูฝน เวลาที่ข้าวตั้งท้องจะตรงกับช่วงเวลาในเดือน ๑๑

ส่วนกลุ่มคนไทยพวนที่บ้านเมืองแมด และบ้านหนองปราดอง ที่ทำพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ และ เดือน ๑๑ ตามลำดับ สันนิษฐานว่าเป็นช่วงเวลาทำพิธีที่มีมาภายหลังจาก

*ข้าวมะเขือ ข้าวมะลิ และข้าวดอก (ข้าวหาง) เป็นพันธุ์ข้าวเจ้า

^{๑๕}เพ็ญศรี ดุ๊ก และนารี สาริกฤติ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวน ในอำเภอนมสามัคคีและอำเภอสยามชัยเขต ฉะเชิงเทรา (กรุงเทพมหานคร: โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๙๐.

^{๑๖}สัมภาษณ์ ละมุล อ่ำพระวา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๔.

*ข้าวพญาชุม ข้าวปิ่นแก้ว ข้าวนางเขียว ข้าวขาวเมืองกรุง เป็นพันธุ์ข้าวเจ้า

การเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวให้เหมาะกับสภาพภูมิประเทศแล้ว สืบเนื่องจากช่วงเวลาทำพิธีตรงกับช่วงเวลากการทำพิธีของกลุ่มคนไทยและไทยเขมร คนไทยพวนบางครอบครัวที่เคยทำพิธีในเดือน ๙ แล้ว ยังทำพิธีในเดือน ๑๑ อีกครั้ง ตามแบบกลุ่มคนไทย ซึ่งพบมากในตำบลหนองยาวที่มีคนไทยไทยพวน และไทยเขมร ตั้งหมู่บ้านสลับกัน

๒. เครื่องประกอบพิธี พบว่ามี ๓ ประเภท ดังนี้

๑) เครื่องประกอบพิธีที่ทำพิธีในเดือน ๑๑ พบว่าทั้ง ๓ กลุ่มชน ใช้เครื่องประกอบพิธีที่เหมือนกันและต่างกัน

๑.๑) เครื่องประกอบพิธีที่ใช้เหมือนกัน ได้แก่ ชะลอมที่ใส่ดอกไม้ธูปเทียน ผลไม้รสเปรี้ยว และเครื่องแต่งตัวแม่โพสพ

๑.๒) เครื่องประกอบพิธีที่ใช้ต่างกัน โดยแต่ละกลุ่มชนต่างมีเครื่องประกอบพิธีและรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีบางอย่างต่างกันซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชน คือ กลุ่มคนไทยใช้ด้ายสายสิญจน์ ขณะที่กลุ่มคนไทยพวนใช้ตาเจลว และรายละเอียดของเครื่องแต่งตัวแม่โพสพของกลุ่มคนไทยเขมรที่เพิ่มเสื้อผ้า ๑ ชุด

๒) เครื่องประกอบพิธีที่ทำพิธีในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ พบเฉพาะในกลุ่มคนไทยพวน ได้แก่ ห่อข้าวประดับดิน และตาเจลว

๓) เครื่องประกอบพิธีที่ทำพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ พบในกลุ่มคนไทยพวนที่บ้านเมืองแมด ตำบลเมืองเก่า ที่ใช้เครื่องประกอบพิธีเหมือนกับกลุ่มคนไทยพวนในข้อ ๑) ได้แก่ ชะลอมที่ใส่ดอกไม้ธูปเทียน ผลไม้รสเปรี้ยว เครื่องแต่งตัวแม่โพสพ และตาเจลว

๓. ขั้นตอนการประกอบพิธี พบว่ามี ๒ ประเภท ได้แก่ ขั้นตอนการประกอบพิธีที่เหมือนกัน และขั้นตอนการประกอบพิธีที่ต่างกัน

๑) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่เหมือนกัน พบทั้งในกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ได้แก่ การปักชะลอมไว้โนนา การเรียกขวัญแม่โพสพ และการแต่งตัวแม่โพสพ

๒) ขั้นตอนการประกอบพิธีที่ต่างกัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนพบในกลุ่มคนไทย และไทยพวน โดยกลุ่มคนไทยมีการผูกขวัญแม่โพสพ ส่วนกลุ่มคนไทยพวนมีการปักตาเจลวไว้โนนา

๔. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี โดยสรุปแล้วเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของข้าวเหมือนกัน แต่มีรายละเอียดของข้อห้ามและความเชื่อบางอย่างต่างกันที่มีความน่าสนใจ ดังนี้

๑) ข้อห้ามเรื่องการไ้บายปะลิ่ง พบในกลุ่มคนไทยเขมร สาเหตุที่ไม่ไ้บายปะลิ่งช่วยเรียกขวัญข้าวให้กลับมาเหมือนกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต เพราะบายปะลิ่งเป็นเครื่องประกอบพิธีที่ไ้เชื่อมโยงระหว่างคนกับผีปู่ตายายที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดเท่านั้น

๒) ความเชื่อเรื่องวันที่ไ้ประกอบพิธี คือ วันศุกร์ตอนเช้าเหมือนกัน ยกเว้นคนไทยพวนบางคนที่ทำพิธีในวันพฤหัสบดี เพราะเชื่อว่าเป็นวันครุที่สามารถประกอบพิธีมงคลได้ทุกพิธี

๓) ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ทั้ง ๓ กลุ่มชน เชื่อเหมือนกันว่าแม่โพสพมีหน้าที่ดูแลรักษาข้าวให้เจริญงอกงามดี แต่มีรายละเอียดเกี่ยวกับ "แม่โพสพ" ต่างกัน โดยคนไทยพวนและไทยเขมรเชื่อเหมือนกันว่าขวัญข้าว ขวัญแม่โพสพ และแม่โพสพเป็นเทพหรือเทวดาองค์เดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน ต่างจากความเชื่อของกลุ่มคนไทยที่เชื่อว่าแม่โพสพเป็นเทวดาที่มีจำนวนขวัญ ๓๒ ขวัญ เท่ากับจำนวนขวัญของคน

๕. การเปรียบเทียบบททำขวัญและพิธีทำขวัญข้าวตอนชนข้าวขึ้นยุง

ก. การเปรียบเทียบบททำขวัญข้าวตอนชนข้าวขึ้นยุง

พบแต่บททำขวัญสำนวนมุขปาฐะในทุกกลุ่มชน สามารถแบ่งบททำขวัญได้เป็น ๒ แบบ ได้แก่ บททำขวัญภาษาไทย และบททำขวัญภาษาเขมร

๑. บททำขวัญภาษาไทย พบในกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร มีเนื้อหาเหมือนกัน คือ กล่าวเรียกแม่โพสพเข้ายุง (ยกเว้นกลุ่มคนไทยที่เรียกขวัญของแม่โพสพเข้ายุง) และกล่าวขอพรแม่โพสพช่วยให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ดีในปีหน้า

๒. บททำขวัญภาษาเขมร พบในกลุ่มคนไทยเขมร

ข. การเปรียบเทียบพิธีทำขวัญข้าวตอนชนข้าวขึ้นยุง

๑. โอกาสในการประกอบพิธี

จากตารางที่ ๘ พบว่าพิธีทำขวัญข้าวตอนชนข้าวขึ้นยุงของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร จะทำพิธีในเดือน ๓ หลังจากนวดข้าวเสร็จแล้วเหมือนกัน แต่มีช่วงเวลาการทำพิธีต่างกัน ๒ โอกาส ได้แก่ เมื่อชนข้าวจากลานนวดข้าวไปเก็บไว้ที่ยุงในเที่ยวสุดท้าย และเมื่อชนข้าวเข้ายุงหมดแล้ว

๑) ทำพิธีเมื่อชนข้าวจากลานนวดข้าวไปเก็บไว้ที่ยุงข้าวในเที่ยวสุดท้าย พบในกลุ่มคนไทย และไทยพวน

๒) ทำพิธีเมื่อชนข้าวเข้ายุงหมดแล้ว พบในกลุ่มคนไทยพวน และไทยเขมร

๒. เครื่องประกอบพิธี

พบว่ากลุ่มคนไทยและไทยเขมรจะไม่ใช้เครื่องประกอบพิธี ตรงข้ามกับกลุ่มคนไทยพวนที่ใช้เครื่องประกอบพิธีทั้ง ๒ โอกาส ได้แก่ เมื่อชนข้าวจากลานนวดข้าวไปเก็บไว้ที่ยุงในเที่ยวสุดท้าย และเมื่อชนข้าวเข้ายุงหมดแล้ว ซึ่งใช้เครื่องประกอบพิธีเหมือนกัน ๒ อย่าง ได้แก่ ขันไห่วัครู และพาขวัญ ยกเว้นเครื่องแต่งตัวแม่โพสพที่ใช้ในโอกาสเมื่อชนข้าวเข้ายุงหมดแล้ว

๓. ขั้นตอนการประกอบพิธี

แต่ละกลุ่มชนมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แบ่งได้ ๒ ประเภท ได้แก่ ขั้นตอนการประกอบพิธีเมื่อชนชาวจากลานไปเก็บไว้ที่ยุ่งในเที่ยวสุดท้าย และขั้นตอนการประกอบพิธีเมื่อชนชาวเข้ายุ่งหมดแล้ว

๑) ขั้นตอนการประกอบพิธีเมื่อชนชาวจากลานนวดข้าวไปเก็บไว้ที่ยุ่งในเที่ยวสุดท้าย พบในกลุ่มคนไทย และไทยพวน

๑.๑) กลุ่มคนไทย มีขั้นตอนที่ผู้ทำพิธีเรียกขวัญแม่โพสพระหว่างทางที่ชนชาวจากลานนวดข้าวมาที่ยุ่ง

๑.๒) กลุ่มคนไทยพวน มีขั้นตอนที่ผู้ทำพิธีถือพาขวัญจากลานนวดข้าวไปวางไว้ที่ยุ่ง และเรียกแม่โพสพให้เข้ามาที่ยุ่ง

๒) ขั้นตอนการประกอบพิธีเมื่อชนชาวเข้ายุ่งหมดแล้ว พบในกลุ่มคนไทยพวน และไทยเขมร

๒.๑) กลุ่มคนไทยพวน มีขั้นตอนผู้ทำพิธีวางเครื่องพาขวัญที่ยุ่ง การเรียกขวัญแม่โพสพ และการแต่งตัวแม่โพสพ ตามลำดับ

๒.๒) กลุ่มคนไทยเขมร มีขั้นตอนผู้ทำพิธีเรียกแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยุ่งหลังจากชนชาวเข้ายุ่งหมดแล้ว

๔. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

ทั้ง ๓ กลุ่มชน มีความเชื่อเหมือนกันว่าการทำขวัญข้าวตอนชนชาวขึ้นยุ่งช่วยให้แม่โพสพดูแลรักษาข้าวในยุ่ง และทำให้ข้าวในยุ่งเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ดีสำหรับใช้ปลูกในปีหน้าส่งผลให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ในปีหน้าด้วย แต่มีข้อห้ามและความเชื่อบางอย่างที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน มีดังนี้

๑) ข้อห้ามเรื่องผู้ประกอบพิธีของคนไทยพวน ที่ไม่พูดกับใครขณะชนชาวจากลานนวดข้าวไปที่ยุ่งข้าวในเที่ยวสุดท้าย เพราะเชื่อว่าจะทำให้แม่โพสพตกใจกลัวจนหนีไป

๒) ความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทย ที่เชื่อว่าพิธีทำขวัญข้าวตอนชนชาวขึ้นยุ่งเป็นการเรียกขวัญของแม่โพสพจากลานนวดข้าวให้เข้ามาอยู่ในกายของแม่โพสพในยุ่ง ต่างจากความเชื่อของคนไทยพวนและไทยเขมรที่เชื่อว่าเป็นพิธีที่เรียกแม่โพสพเข้ายุ่ง

๓) ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ พาขวัญ ของคนไทยพวนที่เชื่อว่าการถือพาขวัญมาที่ยุ่งจะล่อแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยุ่งด้วย

พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องและตอนขนข้าวขึ้นยุ้งที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมที่ทำกันเองในแต่ละครอบครัว ผู้ประกอบพิธีเป็น "ชาวบ้าน" จากการศึกษา ผู้วิจัยได้สุ่มเลือกชาวบ้านที่ยังประกอบพิธีทำขวัญข้าวอยู่ในปัจจุบัน เป็นชาวบ้านไทยจำนวน ๔ คน ชาวบ้านไทยพวนจำนวน ๓ คน และชาวบ้านไทยเขมรจำนวน ๑ คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

ชาวบ้านไทย จำนวน ๔ คน มีดังนี้

๑. นายจวน อรุณโรจน์
๒. นางเจียน สมอทอง
๓. นางตุ้ม นิลศิริ
๔. นางสวิง เผติมทอง

ชาวบ้านไทยพวน จำนวน ๓ คน มีดังนี้

๑. นางบุญไทย ไอดัน
๒. นางบุญมา ไอสถานนท์
๓. นางสาววาลย์ ทิพวัน

ชาวบ้านไทยเขมร จำนวน ๑ คน ได้แก่ นางพิกุล วงษา

จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบพิธีของทั้ง ๓ กลุ่มชน นิยมใช้ผู้หญิงประกอบพิธีทำขวัญข้าว แต่ละกลุ่มชนมีรายละเอียดการประกอบพิธีต่างกัน ขณะเดียวกันมีรายละเอียดการประกอบพิธีบางอย่างที่เหมือนกัน และสามารถแบ่งผู้ประกอบพิธีทำขวัญที่ยังคงถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชนได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. หมอขวัญ จะประกอบพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสี่กใหม่ และพิธีทำขวัญบ่าวสาว
๒. ชาวบ้าน จะประกอบพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

พิธีทำขวัญที่เลิกถือปฏิบัติไปแล้วในทุกกลุ่มชน

สาเหตุที่ชาวบ้านเลิกประกอบพิธีทำขวัญดังกล่าวมาจะเป็นเพราะเหตุผล ดังนี้

๑. ความเจริญทางการแพทย์แผนใหม่ เมื่อการแพทย์แผนใหม่เข้ามาถึงหมู่บ้าน ทำให้ผู้หญิงตั้งครรภ์เลือกคลอดลูกที่โรงพยาบาลประจำอำเภอทั้งหมด เพราะไม่ต้องการเสี่ยงกับการทำคลอดกับหมอตำแยที่ทำให้เด็กแรกเกิดและแม่เด็กมีโอกาสเสียชีวิตในระหว่างคลอดและหลังคลอดมากกว่า ชาวบ้านจึงเลิกหาหมอขวัญมาประกอบพิธีทำขวัญเด็กแรกเกิดและแม่เด็กที่เชื่อว่าเป็นพิธีที่ทำให้เด็กแรกเกิดและแม่เด็กไม่เสียชีวิต

๒. ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ชาวนาเปลี่ยนมาใช้รถไถนาและรถเกี่ยวข้าวที่สามารถไถนาและเกี่ยวข้าวได้รวดเร็วและสะดวกกว่าเข้ามาแทนแรงงานวัวควายและคนตลอดจนมีการถนนตัดผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ชาวนาเปลี่ยนมาใช้รถบรรทุกหรือรถกระบะบรรทุกข้าวแทนเกวียน

พิธีทำขวัญที่ถือปฏิบัติในบางกลุ่มชน

พิธีทำขวัญจุก เป็นพิธีที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในกลุ่มคนไทยเขมรกลุ่มใหญ่ที่ยังคงอนุรักษ์ที่ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น เนื่องจากชาวบ้านยังเชื่อว่าการไว้ผมจุกจะทำให้เด็กหายป่วยไข้และเลี้ยงง่าย ส่งผลให้มีเด็กไว้ผมจุกกันมากและมีหมอขวัญที่ตำบลดงน้อยประกอบพิธีทำขวัญจุกได้หลายคน ตรงข้ามกับกลุ่มคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว ซึ่งเป็นกลุ่มคนไทยเขมรกลุ่มเล็กที่ตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านของคนไทยที่เลิกถือปฏิบัติกันมา ๓๐ ปีแล้ว ทำให้ไม่มีหมอขวัญผู้สืบทอดพิธี

ส่วนคนไทยและไทยพวนได้เลิกถือปฏิบัติกันมาประมาณ ๓๐ ปีแล้วเช่นกัน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกเชื่อ หากครอบครัวใดที่ยังเชื่ออยู่และมีเด็กไว้ผมจุก จะพาเด็กไปตัดจุกที่วัดในตอนเช้าแทน

น่าสังเกตว่าบททำขวัญจุกสำนวนหลายลักษณะของหมอขวัญไทยและหมอขวัญไทยเขมรมีโครงสร้าง เนื้อหา และภาษาเขียนที่ใช้ภาษาไทยเหมือนกัน แต่บททำขวัญของไทยไม่มีบทนำ การโกนจุกเหมือนไทยเขมร ทำให้สันนิษฐานได้ว่าบททำขวัญจุกสำนวนของหมอขวัญไทยเขมร น่าจะมีความเก่าแก่กว่าบททำขวัญจุกของหมอขวัญไทย และหมอขวัญไทยอาจยืมบททำขวัญจุกมาจากหมอขวัญไทยเขมรที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียตั้งแต่อดีต เพราะบทนำด้านการโกนจุกมีพบในอินเดียดังที่พระยาอุนุมาณราชธนะได้กล่าวไว้ใน "เทพนิยายสงเคราะห์เรื่องเมขลา-รามสูร และพระคเณศ" ดังความที่ว่า

“พระอิศวรจะไล่กัณฑ์พระขันธกุมาร ตรัสให้โหรเทวดาหาฤกษ์ พระราหูพูดว่าเวลาไล่กัณฑ์ จะมีเหตุ ขอให้นิมนต์พระพุทธเจ้าขึ้นมาประทับเป็นมงคล จะได้เจริญพระพุทธมนต์ พระอิศวรก็ว่า ตรัสว่า เราก็คือจอมมิ่งโมลีสุราลัย จะนิมนต์พระพุทธเจ้าขึ้นมาโดยไม่ต้องการ แล้วตรัสให้ทำพิธี โดยล่ำพั่ง เชิญเทวดามาทั้งหมด แต่ลืมเชิญพระอังคาร พระอังคารเคืองมาก กำบังกายเข้ามาใน โรงพิธี ดัดเอาเศียรพระคินศร์พระคินายกุมารไปโยนทิ้งในทะเล เรื่องต่อไปก็คล้ายเรื่องที่เล่ามาแล้ว คือพระวิศณุกรรมไปตัดเศียรข้างมาสองเศียร มาต่อกับกายเทวกุมารทั้งสองก็ไม่ติด ต้องไปนิมนต์พระพุทธเจ้าขึ้นมาสวด จึงต่อติดเศียรพระคินศร์คินายเป็นศีรษะข้างทั้งสอง พระอิศวรจึงนับถือพระพุทธเจ้าแต่นั้นมา”^{๒๐}

เรื่องเล่าดังกล่าวข้างต้น มีความคล้ายกับบทตำนานการโกนจุกของหมอขวัญไทยเขมร สังเกตจากการเนื้อเรื่องและชื่อเทพเจ้าที่มาจากความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ของอินเดีย ได้แก่ พระอินทร์ พระอังคาร พระคณศ พระคนาย และพระวิษณุกรรม จึงเป็นไปได้ที่คนไทยเขมรเป็นผู้ริเริ่มแปลบททำขวัญจุกจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทยจนเป็นที่นิยมและแพร่หลายเข้ามาสู่หมู่บ้านของคนไทยที่ตั้งอยู่ใกล้กัน และได้นำออกไปตีพิมพ์เป็นหนังสือ

พิธีสู่ขวัญพระ เป็นพิธีที่ถือปฏิบัติกันในเฉพาะกลุ่มคนไทยพวนระหว่างเข้าพรรษา เพื่อตักเตือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติอยู่ในวินัยสงฆ์และเรียกขวัญของพระสงฆ์ให้กลับมา แต่ได้เลิกปฏิบัติมาประมาณ ๒๐-๓๐ ปีแล้ว เนื่องจากมีพระสงฆ์จากต่างถิ่นที่ไม่ใช่คนไทยพวนย้ายมาจำวัดมากกว่าพระสงฆ์ที่เป็นคนไทยพวนในหมู่บ้านตนเองหรือหมู่บ้านใกล้เคียง บางวัดมีพระสงฆ์ที่เป็นคนไทยพวนจำวัดอยู่เพียง ๒ รูป เพราะคนไทยพวนนิยมบวชในช่วงเข้าพรรษาเพียง ๓ เดือน แล้วสึกออกมา ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติว่าพระสงฆ์ส่วนมากที่จำวัดอยู่เป็นคนต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม และบางวัดมีพระสงฆ์ที่ทำผิดวินัยสงฆ์ ทำให้ชาวบ้านไม่ศรัทธา จึงไม่ทำพิธีสู่ขวัญพระให้แก่พระสงฆ์

พิธีทำขวัญคนป่วย พบในกลุ่มคนไทยพวนและไทยเขมร พิธีทำขวัญคนป่วยของคนไทยพวนเรียกว่าพิธี “สู่ขวัญคนป่วย” หรือ “เฮียกขวัญคนป่วย” ซึ่งเป็นพิธีภายในครอบครัวที่พ่อแม่และพ่อแม่แม่เฒ่าทำให้แก่เด็กเล็กที่ป่วยไข้ หรือเจ้าพ่อเป็นผู้ประกอบพิธีให้กับเด็กโตขึ้นไป ได้เลิกปฏิบัติมาประมาณ ๒๐ ปีแล้ว เพราะวิธีการรักษาโรคแบบแพทย์สมัยใหม่เข้าไปถึงหมู่บ้าน และมีโรงพยาบาลประจำอำเภอตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ตลอดจนร่างทรงของเจ้าพ่อได้เสียชีวิตไปหมด

^{๒๐}พระยาอนุমানราชธน, เทพนิยายสงเคราะห์เรื่องเมขลา-รามสูร และพระคณศ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

และขาดผู้สืบทอด เมื่อมีคนป่วย ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมารักษาโรคแบบแพทย์แผนปัจจุบันหรือพาไปรักษาที่โรงพยาบาลกันหมด

ส่วนพิธีทำขวัญคนป่วยของคนไทยเขมรนั้นเป็นส่วนหนึ่งในพิธีใจลมวดหรือพิธีเลี้ยงผี ซึ่งเป็นพิธีรักษาโรคที่เกิดจากการกระทำของผี ในสมัยก่อน ความเจริญก้าวหน้าทางด้านการแพทย์ยังเข้าไปไม่ถึงหมู่บ้าน คนไทยเขมรมีความเชื่อเรื่องวิญญาณและภูตผีปีศาจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะผีปู่ย่าตายายที่เรียกว่า “ผีเข็้อ” ซึ่งมีทั้งผีฝ่ายพ่อและผีฝ่ายแม่ เมื่อคนป่วยไข้ก็เชื่อว่าถูกผีเป็นผู้กระทำ จึงต้องให้ผีเข็้อเป็นผู้รักษาผ่านทางร่างทรงที่เรียกว่า “มวด” หรือ “แม่มด” มวดแต่ละคนจะมีวิธีการรักษาต่างกัน มวดบางคนใช้วิธี “ฮาวปะลิ่ง” (เรียกขวัญ) โดยใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือคนป่วยและกล่าวเรียกขวัญเป็นภาษาเขมร ปัจจุบันความเชื่อเรื่องวิญญาณและผีของคนไทยเขมรยังคงเหมือนเดิม แต่ด้วยความเจริญทางการแพทย์และโรงพยาบาลตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ทำให้คนไทยเขมรมีทางเลือกในการรักษา โดยเลือกรักษาที่โรงพยาบาลก่อน เพราะเชื่อว่าแพทย์รักษาโรคให้หายได้ ถ้าไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ จึงจะประกอบพิธีใจลมวดขึ้นเป็นทางเลือกสุดท้าย ยกเว้นคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว ที่เกือบเลิกถือปฏิบัติกันแล้ว ด้วยสาเหตุที่หมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้กับตัวอำเภอที่มีความเจริญด้านการแพทย์ ทำให้นิยมไปรักษาที่คลินิกหรือโรงพยาบาล และสภาพหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กและตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านของคนไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชุมชนที่มีทัศนคติต่อคนไทยเขมรว่ามีสถานภาพต่ำต่อยกกว่า และมักเรียกคนไทยเขมรว่า “คนเขมร” ซึ่งเป็นคำที่คนไทยเขมรไม่ชอบ แต่ต้องการให้เรียกว่า “คนไทย” เช่นเดียวกัน ทำให้คนไทยเขมรที่บ้านต้นนาต้องปรับตัวให้กลมกลืนกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน โดยเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นคนไทยเขมรที่ดูแปลกในสายตาของคนไทยให้เป็นแบบไทยจนเกือบหมด

พิธีทำขวัญเสา เป็นพิธีที่ถือปฏิบัติกันในกลุ่มคนไทยและไทยเขมร ซึ่งมีหมู่บ้านของคนไทยบางหมู่บ้านที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ เพราะเชื่อว่าเป็นพิธีที่ทำให้ครอบครัวที่จะมาอยู่เรือนหลังใหม่ อยู่เย็นเป็นสุข ตรงกันข้ามกับหมู่บ้านของคนไทยเขมรทุกหมู่บ้านที่ไม่พบเห็นการประกอบพิธีทำขวัญเสามาประมาณ ๔๐ ปีแล้ว เพราะชาวบ้านต้องการลดพิธีที่เกี่ยวกับการสร้างเรือน ได้แก่ พิธีทำขวัญเสา และพิธีขึ้นบ้านใหม่ ให้เหลือเพียงพิธีเดียว เพราะเชื่อว่าทั้ง ๒ พิธี ต่างก็เป็นพิธีที่นำความสุขความเจริญมาสู่ครอบครัวเหมือนกัน และต้องการให้พิธีที่เกี่ยวกับการสร้างเรือนเสร็จในคราวเดียวเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ชาวบ้านจึงได้เลิกประกอบพิธีทำขวัญเสา เหลือแต่พิธีขึ้นบ้านใหม่ สาเหตุที่ชาวบ้านเลิกการประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ เพราะขั้นตอนการประกอบพิธีต้องทำพิธีแซนจะตุ้ม (พิธีเซ่นผีปู่ย่าตายาย) ซึ่งเป็นพิธีที่ขาดไม่ได้ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ เพราะคนไทยเขมรให้ความเคารพนับถือผีปู่ย่าตายายอย่างยิ่ง ต่างจากพิธีทำขวัญเสาที่ไม่มีขั้นตอน

การแซงจะตุ้ม ดังนั้นคนไทยเขมรจึงเลือกให้ความสำคัญต่อพิธีที่มีขั้นตอนการแซงจะตุ้มมากกว่า และยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันมา

พิธีสู่ขวัญขึ้นเฮือนใหม่ กลุ่มคนไทยพวนที่ได้เลิกปฏิบัติกันมา ๕๐ ปีแล้ว เพราะสภาพที่ตั้งหมู่บ้านของคนไทยพวนที่ตำบลหนองยาว ตั้งสลับกับหมู่บ้านของคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของชุมชนที่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ซึ่งเป็นพิธีทางสงฆ์ โดยทำบุญเลี้ยงพระสงฆ์ในตอนเช้า ส่วนคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า ที่แม้ว่าจะเป็นคนไทยพวนกลุ่มใหญ่ของตำบล แต่สภาพที่ตั้งอยู่ใกล้กับตัวอำเภอที่เป็นศูนย์กลางของความเจริญซึ่งมีคนไทยเป็นกลุ่มชนใหญ่ ได้ติดต่อค้าขายและมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ทำให้คนไทยพวนต้องปรับตัวไม่ให้อุปถัมภ์แยกจากคนไทย อีกทั้งพิธีขึ้นบ้านใหม่แบบธรรมเนียมไทยเป็นพิธีที่สะดวกกว่าเพราะไม่ต้องเตรียมเครื่องประกอบพิธีมากนัก

จากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการทำขวัญและพิธีทำขวัญของชน ๓ กลุ่ม จากพิธีที่ยังคงถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชนทั้ง ๕ พิธี ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว พิธีทำขวัญข้าวตั้งท้อง และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ได้แสดงให้เห็นเอกลักษณ์และความร่วมกันของบทธำขวัญและพิธีทำขวัญของชน ๓ กลุ่ม

เอกลักษณ์ของบทธำขวัญและพิธีทำขวัญของแต่ละกลุ่มชนเกิดจากการสืบทอดและอนุรักษ์พิธีทำขวัญนั้นไว้จนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนความร่วมกันของบทธำขวัญและพิธีทำขวัญของหลายกลุ่มชนเกิดจากการปะทะสังสรรค์ทางสังคม เห็นได้ชัดเจนในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ และพิธีทำขวัญบ่าวสาว โดยเฉพาะกลุ่มชนในตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ที่ตั้งบ้านเรือนสลับกัน ทำให้เกิดการยืมบทธำขวัญและพิธีทำขวัญส่วนใหญ่ของคนไทยมารับใช้ และผสมกลมกลืนกันจนเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนมาช้านาน โดยอาศัยการยืม "หมอขวัญ" ระหว่างกลุ่มชนมาใช้ในพิธีเป็นปัจจัยสำคัญ แต่ก็มีบทธำขวัญและพิธีทำขวัญบางพิธีที่ไม่ได้รับมาจากกลุ่มคนไทย เช่น บทธำขวัญทิดสีกใหม่ของหมอขวัญไทยเขมรที่ได้รับแนวคิดมาจากบทธำขวัญทิดสีกใหม่ของคนไทยพวน หรือการเสีแม่ชื่อในพิธีทำขวัญนาคของกลุ่มคนไทยและไทยพวนที่น่าจะรับมาจากกลุ่มคนไทยเขมรซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพิธีการเสีแม่ชื่อให้กับเด็กที่ป่วยไข้ ตรงกันข้ามกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมที่ทำโดย "ชาวบ้าน" ที่มักเป็นผู้หญิง ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวตั้งท้อง และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ที่ไม่เห็นแต่ละกลุ่มชนรับบทธำขวัญและพิธีทำขวัญของอีกกลุ่มชนหนึ่งมารับใช้มากนัก เพราะเป็นพิธีที่ทำกันเองในครอบครัว ไม่มีการรวมตัวกันทางสังคม

นอกจากนี้พิธีทำขวัญที่ยังถือปฏิบัติในทุกกลุ่มชนในปัจจุบันทั้ง ๕ พิธีดังกล่าว ยังมีบทบาทในสังคม และมีประเด็นที่น่าสนใจว่าสามารถดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาในบทต่อไป